

ARENNIOS 11

Col·lectiu pel Museu Arxiu d'Arenys de Munt

Juny de 2019. 2a Època

Editorial

Emigració i retorn: el cas d'una família catalana.....Imma Moratalla

Senyors feudals a Sant Martí d'Arenys (part II).....
.....Gustau Adzerias

Capelletes de carrer.....Gaspar Casals

Arenys de Munt. 13 de setembre del 2009.....
..... Agustí Barrera

Objectivitat i falsificació en la història
.....Agustí Barrera

La població al segle XVI a Arenys de Munt. Una mortalitat d'infants catastròfica. L'epidèmia de pesta de 1560..... Francesc Forn

Del Camp de Plaça al carrer Sant Martí. 1719-1723.....Francesc Forn

Joan Fontbona i Pascual. Un aviador republicà d'Arenys de Munt mort en la guerra de 1936 a 1939 Elies Surroca

Foto coberta: Pintura central del retaule de la capella de Can Bellsoll de la Torre. A la part superior, Sant Antoni Abat i Sant Pau; a la part inferior, Sant Cosme i Sant Damià, els Sants Metges. Foto: David Castanyeda.

Equip de redacció

Gustau Adzerias
Gaspar Casals
Francesc Forn
Imma Moratalla
Elies Surroca
Montse Viader

Impressió: Printcolor. Santa Perpètua de Mogoda
Dipòsit legal: B-24.270-1986

Amb la col·laboració de l'Il·lm Ajuntament
d'Arenys de Munt

L'Equip de Redacció de l'Arennios no es fa necessàriament solidari amb els articles signats, els quals expressen únicament l'opinió dels seus autors.

Uns moments excepcionals de la nostra història

Tots som ben conscients que estem vivint uns moments excepcionals i inèdits de la nostra història, la sortida dels quals condicionarà el nostre futur per un llarg període de temps. El marc mental de la gent del nostre país ha canviat radicalment i ha trencat amb el projecte polític que fins fa poc era dominant en la classe política catalana. En menys de deu anys hem passat del federalisme a l'independentisme, fet que suposa una novetat històrica de primer orde.

Després de 1714, amb la pèrdua de les institucions i les llibertats del nostre país, Catalunya passà a ser un territori ocupat militarment. La nostra història i el passat cultural foren bandejats, prohibits i, vista la ineficàcia de les mesures anteriors, censurats i manipulats. La història la varen reescriure els vencedors. Va escriure Simone Weil l'any 1949: "*Els vençuts desapareixen. No són res (...) La història no és res més que una compilació de les declaracions dels assassins sobre les seves víctimes i sobre ells mateixos*". Els catalans, els vençuts, però, hem resistit més de tres-cents anys de ferotge repressió i hem capgirat el que era normal en els pobles sotmesos a genocidi.

L'Estat espanyol ha fracassat històricament en el seu intent de crear un Estat-nació anomenat Espanya. I ara que s'enfronta a un repte radical, no es pot desempallegar de l'esperit autoritari i centralitzador que ha manifestat al llarg de la història. L'Estat es defensa amb dents i ungles, sacrificarà el que sigui per mantenir aquesta unitat estatal fictícia. L'objectiu de mantenir el seu estatus a Europa ha passat a ser el més important, amb l'ajuda inestimable dels altres Estats europeus que temen que el procés català contaminï el seu propi territori. Perquè sense la "contribució" catalana, l'economia espanyola no té futur, o el té molt més pobre que l'actual.

El repte que defensem és monumental: canviar el mapa del món i, aquesta és la novetat, fer-ho de forma pacífica. Si ens en sortim, serà un triomf de la democràcia i la llibertat, si fracassem, caldrà aixecar-se de nou, resistir i tornar a bastir noves esperances.

EMIGRACIÓ I RETORN: EL CAS D'UNA FAMÍLIA CATALANA

Imma Moratalla i Valls

*Y al cabo de muchos años
estaban de vuelta en su tierra de origen,
y nunca habían olvidado nada.
Ni al irse, ni al estar, ni al volver:
Nunca habían olvidado nada.
Y ahora tenían dos memorias
y tenían dos patrias.*
EDUARDO GALEANO

Un dels fenòmens demogràfics més importants esdevinguts a Espanya a la segona meitat del segle XX ha estat l'emigració, essent aquesta una emigració exterior a Ultramar i a països d'Europa i l'emigració interior a les províncies destacades pel seu desenvolupament industrial. La migració, com la major part dels esdeveniments de la vida, té una sèrie d'avantatges, com ara són l'accés a noves oportunitats, però també conté un conjunt de dificultats de tensions i de situacions d'esforç. La immigració té sens dubte un fort impacte en la vida de les persones que creuen les fronteres del seu món, i a més de les qüestions econòmiques i d'integració social, és important també considerar els impactes psicosocials del procés migratori. Marxar d'un lloc i començar una vida en un altre, implica sempre elaborar el que es deixa fent el dol.

En aquest article parlarem dels que van emigrar entre 1946 i 1960, en total 400.000 espanyols. Molts d'ells van escollir com a destí Sudamèrica, i d'aquests el 4,20% eren catalans. Posaré com a exemple una família catalana, la meua. Corria l'any 1951 i van marxar el meu pare i la meua mare i em portaven a mi, tenia tres mesos. Vàrem sortir cap a Marsella entregant les llibretes de racionament a la frontera, i en aquell port francès ens vam embarcar en el vaixell Provence amb rumb a Montevideo (Uruguai).

La major part de les motivacions de les persones que emigren tenen a veure amb un canvi econòmic, o per motius polítics. No va ser el nostre cas. El meu pare era tècnic tèxtil i tenia molt bona feina en una fàbrica de Cornellà on

era encarregat, i tampoc va haver de sortir per motius polítics, però sempre va argumentar que el franquisme l'ofegava, que no es podia llegir, i per aquest motiu va triar l'Uruguai perquè se l'anomenava "*la Suïssa d'Amèrica*". En aquell moment era un país que gaudia d'una gran llibertat i totalment laic, cosa que va animar al meu pare a cercar feina. A diferència de moltes de les persones que emigraven nosaltres vam marxar tenint un contracte de treball.

La meua mare no volia marxar. Ho va fer per amor cap al meu pare. Eren tant joves, van deixar la família i els amics i tot el seu món conegut, a la recerca d'un país millor on educar a la seva filla en llibertat, però amb la incertesa de quin seria el seu futur en una terra diferent i portant com a bagatge els records d'una guerra i una postguerra terribles. Incertesa que també comportava en aquell moment que normalment la gent que emigrava no retornava, els viatges no eren com ara. A l'arribar a Montevideo els seus primers records van lligats a la quantitat d'aliments que hi havia a les botigues, l'expressió desenfadada de la gent i els molts articles de luxe com eren neveres i rentadores. La sort que vàrem tenir és que l'Uruguai és un país petit, i la seva gent és encantadora, fins al punt que als pocs mesos de viure-hi van fer molta amistat amb una família veïna. Varen ser com una nova família per a nosaltres, amistat que encara conservo.

En aquesta ciutat varen néixer els meus dos germans i la vida passava d'una forma plaent. No vivíem com ho feien la major part d'emigrants que els pares coneixien que deixaven la pell darrera d'un tauler estalviant pel retorn, si no que ens estàvem en cases boniques, anàvem de vacances, assistíem a actes

al Casal Català i compartíem amb els amics tot de bons moments.

L'any 1958 l'Uruguai va entrar en una crisi endèmica, com molts d'altres països sudamericans, però que aquí es va notar més perquè era un país molt petit, motivada per diversos factors com ara la cai-

Viatge d'anada "Provence", Juny 1951

guda dels preus bàsics de l'exportació, l'endeutament extrem, la pèrdua de mercats provocada per la creació del Mercat Comú Europeu i la substitució de l'hegemonia britànica per la dels EE.UU. El país va passar a dependre de l'economia nordamericana, això va comportar el tancament de diverses empreses tèxtils, per la qual cosa els meus pares varen decidir novament fer un canvi de rumb, i aquesta vegada vam marxar cap a Buenos Aires. Nou sotrac per a tots nosaltres, un altre país, uns altres costums, una ciutat terriblement gran, fantàstica però poc acollidora. Per nosaltres els nens, una nova escola, nous companys, noves maneres d'interpretar la història. La mare no era feliç, ja no tenia el grup d'amigues que havien substituït en certa manera la família que tenia tant lluny, i tornar a començar...

de tornar. Aquest trasbals afegit a la situació econòmica ja esmentada a tot el Con Sud de la Amèrica Llatina que van ser el preludi de les terribles dictadures dels anys setanta, va fer que al cap d'un parell d'anys els meus pares decidissin retornar a Catalunya.

Com he llegit en un article "*el desig de tornar al país d'origen és inherent al fenòmen de la migració*" i el mite del retorn acompanya a l'emigrant i és l'esperança que el sosté, sobre tot en la primera fase de la seva estància a l'exterior. A mesura que passen els anys aquest desig s'atenua però mai s'abandona del tot. Però aquest retorn mai és fàcil, els retornats constaten quan tornen que tant ells com el país han canviat, i de vegades el retorn és tant dur que "*retornar és com emigrar dues vegades*"

I d'això sí que en puc parlar amb ple coneixement de causa.

Jo aleshores ja tenia gairebé tretze anys i puc afirmar que si aquest retorn és terrible pels que varen marxar és doblement terrible pels seus fills. No coneixes res ni el país al que tornes, ni les persones que et diuen que són la teva família, ja no tens lligams, ni amics, tot ho has deixat enrera, la casa, els olors, els menjars. I aquí ens vàrem haver d'enfrontar a una crisi brutal del tèxtil que va fer que el meu pare en principi no trobés treball, que tinguéssim dificultats per trobar un habitatge, que haguéssim d'enfrontar-nos a convalidacions d'estudis, a una par-

Viatge de retorn "Cabo San Roque". Desembre 1963

No he esmentat que Catalunya formava part de la vida de la llar, la nostra llengua familiar era el català i al Casal Català vam fer cursos de sardanes, celebràvem l'11 de setembre i vèiem obres de teatre. El meu record més intens va ser Cançó d'amor i de guerra, els nostres pares tot i estar molt adaptats als països d'acollida, mai van deixar de somniar amb la seva terra, si escoltaven L'Emigrant de l'Emili Vendrell ploraven.

I novament als principis dels seixanta va passar un fet que va canviar les coses. El meu pare es va traslladar a treballar a un poblet anomenat Berutti a la regió de la Pampa a uns 700 km. de Buenos Aires. Novament la tranquil·litat familiar es va trasbalsar, nosaltres per un tema escolar ens vàrem quedar a la ciutat i ell gairebé cada quinze dies feia el llarg viatge per venir a veure'ns, amb la dificultat que representava el llarg viatge en trens de la dècada dels seixanta, em sembla que eren unes deu hores d'anar i deu

la molt diferent, ja que tot i que parlàvem català i castellà ho fèiem amb un accent molt diferent.

Amb el pas dels anys tot es va posar al seu lloc i varem ser plenament conscients de que retornar va ser el millor que els meus pares varen fer. Però jo sempre, perquè era la més gran, m'he sentit pertanyent a dues o tres pàtries, i fins que no he pogut viatjar a aquests dos estimats països no m'he sentit en pau. En els nostres dies l'emigració continua essent molt dura però els viatges en avió i els contactes a través de les noves tecnologies fan que el migrant no desconnecti mai dels seus orígens. No obstant m'agradaria que aquest article servís perquè mirem amb respecte a les persones que han arribat a la nostra terra aquests darrers anys, perquè de ben segur que darrera de cada persona s'amaga una història molt semblant a la de la meua família.

SENYORS FEUDALS A SANT MARTÍ D'ARENYS. (Part II)

Gustau Adzarias Causi

En el número anterior de l'Arennios, el 10, varen deixar pendent un document (1) per explicar, relacionat amb Pere IV d'Arquer de Goscons, (a) Peritón, en el que Bernat II de Cabrera, senyor del castell de Montpalau, allibera de les seves obligacions “*que tens que fer per raó del Mas Ferrer, que sota el nostre domini tens en la dita parròquia*” (Sant Martí d'Arenys), tant a Pere IV de Goscons com pels seus descendents presents i futurs, que són: Afocar en el Mas Ferrer, no calia fixar la residència personal i permanent en aquests Mas. Host o cavalcada: obligacions militars (2), i el Delme de blat. De totes maneres Pere IV de Goscons i tota la família actual o futura, ja tenien aquestes obligacions en ser els amos útils del Mas Arquer, i així evitaven repetir les obligacions, i això l'hi costa a la família Arquer la quantitat de cent sous (sòlidus)(3) de Barcelona. Això si, Bernat II de Cabrera es reservava el dret del domini directa.

Escut d'armes dels Cabrera

Aquest document està datat el tercer de les nones d'agost de l'any del senyor de mil tres-cents trenta-sis (3/8/1336), signat al castell de Montpalau i pel mateix Bernat II de Cabrera, amb els testimonis del cavaller Raimon Bellvespres i l'escuder Francesc Badós, i autenticat per Pere Flaquer, notari del castell de Montpalau.

Una de les preguntes que plantegem al llegir el document anterior: els Arquer de Goscons, com obtenen la propietat útil del Mas Ferrer?. Per respondre a aquesta qüestió hem de mirar el testament de Saurina Ferrer, signat el 14 de febrer de 1317 (idus de febrer) en què una vegada deixats diners per les obres religioses, pegar als marmessors, Pere IV d'Arquer, Berenguer Pasqual i Arnau Borrell (a aquest dos últims els hi paga dos sous), i tota la resta de bens mobles, immobles, i els drets que té, els deixà, com a hereu universal, a Guillem d'Arquer fill de Pere IV d'Arquer. No saben la data de la defunció de la Saurina Ferrer, però segurament, l'hereu en aquell moment encara era menor, i per això la confirmació per part del senyor natural, la rep el seu pare en Pere IV d'Arquer. La dita Saurina Ferrer devia ser

l'última descendent de la família Ferrer, propietaris de l'anomenat Mas Ferrer, recordem que la mare de la Brunissenda de Gascons era Francesca Ferrer, besàvia de jove Guillem; cosa que justificaria l'herència.

Una altra pregunta, podria ser, on estava situat el Mas Ferrer de la parròquia de Sant Martí d'Arenys? Avui dia existeix? Amb quin nom? Aquestes preguntes, avui dia, són difícils de contestar amb precisió, estan en fase d'investigació; però en principi estaria situat dintre del triangle format per Can Colomer de Subirans, o millor dit l'església de sant Miquel, Can Rosell i Can Borrell. Esperem trobar aviat la solució, de moment tenim localitzats terrenys que havien sigut del dit Mas amb més de 120 jornades de bou.(unes 26 ha. aproximadament) Abans d'enterrar a Pere IV d'Arquer, mireu una mica els seus testaments, que vèrem anunciar en l'anterior article.

El primer datat a Sant Martí d'Arenys el 10 d'abril de 1318, anomena hereu universal al seu fill gran Guillem I d'Arquer Bugatell; i als seus fills, Bononat i Elisenda, els hi deixà 100 sous, moneda barcelonesa, a cadascú, nomenant marmessors a Bernat Pascual i a Pere Aiguaviva.

En el seu segon testament, datat també a Sant Martí d'Arenys el 29 de desembre de 1343, anomena marmessors als seus fills Guillem i Bernat, i al seu cunyat Guillem Pascual, i com a hereu universal reafirma al seu fill primogènit Guillem I d'Arquer i aquest decidirà les quantitats que per raó de llegítima ha de donar als seus germans, Bononat, Francesc, Bartomeu i Bernat; a la seva filla Francesca li deixa la quantitat de 5 sous. Pere IV d'Arquer (a) Peritón devia morir entre la data del darrer testament i el novembre de 1345, perquè en aquesta data, ja trobem el primer document amb Guillem d'Arquer Bugatell, el seu fill primogènit, com a cap de família del Mas Arquer de Goscons.

Aquí hauríem que recordar la gran dificultat que tenim per datar les dades biogràfiques de la gent en aquella època, fins que no s'implanten els registres parroquials a mitjans del segle XVI, i només podem utilitzar la informació que ens donen els documents al nostre abast. Per exemple, quan per primer cop trobem la signatura d'una persona, suposem que aquesta és major d'edat per tenir dret a fer-l'ho, i així calcular la possible data de naixement. En el nostre estudi sobre els Arquer de Goscons, no trobem, en el registre

parroquial de Sant Martí d'Arenys, el primer Arquer batejat fins al 1533, el primer casament d'un Arquer, fins al 1567 i la primera defunció, fins al 1571.

Guillem d'Arquer Bugatell (a) Tresmont, devia haver nascut als voltants de 1307 i morir més tard del 28 de gener de 1393, data en que atorga un debitori (4) de 60 lliures, en concepte de dot per raó a matrimoni a favor de Bernat Pons, de la parròquia de Sant Esteve de Palautordera (5). L'any 1356 es casa amb Elisenda Serena, morta més tard del 4 de juliol de 1356, i torna a casar-se el 1369, amb Blanca Soler amb qui tindrà tres fills, que coneixem, en Pere Francesc d'Arquer, que serà l'hereu del Mas de Goscons, Constança d'Arquer, casada amb Bernat Pons, i una altra noia, de la que desconeixem el nom, casada amb Guillem Pascual.

Castell de Montpalau a l'actualitat

Per situar-lo en el context històric, direm que fou cotani amb els comtes de Barcelona i reis d'Aragó. Pere III el Cerimoniós (1336-1387) i Joan I el Caçador (1387-1396), i vassall dels senyors de Montpalau, Bernat II de Cabrera (1332-1350), Bernat III de Cabrera (1350-1358) i Bernat IV de Cabrera (1373-1423). El fet més transcendent que patien la seva llarga vida, fou la plaga de pesta negra o bubònica que patí Catalunya entre 1342 i 1351, en la que morí un terç de la població. Patrimonialment, augmentà les propietats del Mas de Goscons, i així trobem que el 2 de maig de 1355 compra el terreny anomenat "Illes" a Bernat Vallalta, del Mas Vallalta de Goscons, i el 15 d'octubre de 1356, compra el lloc dit "La Loradella" (6) situat entre els termes de les parròquies de Sant Martí d'Arenys i de Sant Iscle de Vallalta, al pagès de Sant Iscle de

Vallalta, Guillem Pi de la Cortada per la quantitat de 13 lliures i 10 sous, moneda de Barcelona.

En un altre ordre de coses, trobem els següents actes de vassallatge realitzats pels seus súbdits: El 8 de desembre de 1346 (7), els germans Pere i Sança, fills de Bartomeu Serena i Sança, la seva dona, es declaren home i dona propis i solius (8), respectivament de Guillem d'Arquer i als seus descendents, que el reconeixen com a senyor natural, i s'obliguen a pagar cada un d'ells per tota la vida i al dia de Nadal, la quantitat de 12 diners barcelonesos, cosa que juren per Nostre Senyor i tocant amb les mans els quatre Evangelis, i posats de genolls retent homenatge de boca i mans, cerimònia feta segons els usatges de Barcelona. Uns dies més tard, el 12 de gener de 1347 (9), amb el mateix cerimonial, també l'hi ret homenatge de boca

i mans, en Berenguer Villar, fill de Guerau Villar, de la parròquia de Sant Andreu de Vallgorguina, però anomenat Catà que per matrimoni residia al Mas Catà de Goscons. I així veiem que més a més d'augmentar el seu patrimoni en terres, també augmenta en el nombre de súbdits, perquè al germans Serena i a Berenguer Catà, ja tenia a Guillem Catà des de 1254 i a Francesc Catà de l'any 1321. (Aquest Francesc Catà i la seva dona Ferrera, podrien ser els pares de la dona de Berenguer Villar (a) Catà)

Un tema que pot resultar interessant, i per això el detallarem una mica més, són els problemes que Guillem d'Arquer tingué

amb el monestir de Santa Maria de Roca Rossa (10). Primer trobem la resolució del litigi (11) establert per Ramon de Vallmanya, canonge i cambrer del monestir de Santa Maria de Roca Rossa en el que reclama que Guillem d'Arquer compleixi les seves obligacions d'habitar-lo (afocar) com propietari útil del mas dit d'en Asbert, del que el monestir és el propietari natural. En Guillem d'Arquer quedà absolt de qualsevol reclamació futura, si pagava en aquell moment cinquanta sous, i si el monestir rebia cada any per la festa de sant Pere i sant Fèlix del mes d'agost, mitja quartera de blat, mesura de Sant Celoni (12), i 4 diners, cada any per la festa de la Nativitat del Senyor.

El segon document públic (13) que signe Guillem d'Arquer a Sant Celoni el 8 de novembre de 1345, en

el que Ramon de Vallmanya, cambrer del monestir de Santa Maria de Roca Rossa, absol amb caràcter perpetu, de la recepció dels censos sobre les següents peces de terra: per 4 diners moneda de Barcelona, una peça en el lloc anomenat Font d'Engúcia, que limita a orient amb “*lo de Font de l'Engucia*”, a migdia amb l'honor del Mas Oliver de Goscons, a occident amb “*lo poy de la Serment*”, i al nord amb la riera de la Vallalta, una altra en el lloc anomenat Sauleda per mitja quartera de blat, una altra en el lloc anomenat Plana de Goscons per mitja quartera de blat, una altra en el lloc anomenat Coma d'en Asbert, per mitja quartera de blat, una altra en el lloc anomenat Puig de Calvell per mitja quartera de blat, una altra en el lloc anomenat Pinyatell, per mitja quartera de blat.

En Guillem d'Arquer no solament rep homenatges dels seus súbdits, defensa i engrandeix el patrimoni familiar, sino que també té que complir els seus deures com a súbdit que és del senyor de Montpalau. Aquí trobem un exemple dels usos feudals a la Catalunya Vella, quan Bernat III de Cabrera, comte d'Osona i senyor del castell de Montpalau, vol fer obres per refer les muralles exteriors, ampits, barbacanes i sageteres d'aquest castell i la mà d'obra ha d'aportar-la tots els seus vassalls dels termes del castell. Aquesta imposició de fer el servei d'obres, podia ser substituïda per una aportació dinerària, com passà el 17 de març de 1358 (14), convocats i aplegats a so de corn a la ribera de Sant Pol, la universitat dels homes de les 7 parròquies (15) de la jurisdicció, elegiren a dos síndics procuradors, Guillem de Canoves i Alnau Serra de Santa Maria de Pineda, per crear un censal mort (16) de 4.000 sous amb la finalitat de disposar d'aquesta suma per donar al comte d'Osona. Pel seu interès reproduïm literalment el fragment corresponent als: “*omnes parrochie Sancti Martini de Arenys:*

Petrus Oliverii de Gosconibus,

Petrus Amarii,

Bernardus de Furno,

Guillermus Sala,

Petrus Farrandi,

Petrus Terre de Vall,

Arnaldus Saurini,

Petrus de Montealto,

Petrus Fornaguera,

Bernardus Dilmerii,

Petrus Legeti,

Guillermus Arquerii,

Farrarius Catani,

Bernardus Giberti,

Petrus Fradera de Munt,

Iacobus Fortuny,

Petrus Loriani,

Franciscus Sàbet,

Petrus Busqueti,

Bernardus Vallalta,

Arnaldus Borrelli,

Arnaldus Castelli alias vocatus Puig,

Raymundus de Aquaviva,

Farrarius de Pulcrosoley,

Guillermus Colomerii,

Petrus Aulina,

Raymundus Sarena,

Guillermus Pascalis,

Bernardus de Corcevin,”

Amb aquesta informació podríem confeccionar el cens dels caps de família de Sant Martí d'Arenys, i súbdits del senyor de Montpalau, de l'any 1358. Pròximament continuarem amb la nissaga dels Arquer de Goscons, els senyors feudals de Sant Martí d'Arenys, amb les dades que tenim de Pere V Francesc d'Arquer Soler.

1. ANC1-172-T-36

2. Del segle XII al XV, el senyor feudal tenia el dret de convocar tots els homes útils per a les armes que habitaven dins el terme del seu castell, per tal d'incorporar-los a l'host que organitzava per a les seves accions de guerra. Era el servei dit d'host i cavalcada. L'host era de duració indefinida, mentre que la cavalcada durava un dia

3. El sou barceloní, era una moneda d'argent que Pere II va encunyar per primer cop l'any 1285. El seu valor era de 12 diners. 20 sous = una lliura..

4. Dit del document on consta l'existència d'un deute

5. ANC1-172-T-58

6. ANC1-172-T-49

7. ANC1-172-T-43

8. Del segle XII al XV, a la Catalunya Vella, l'home propi o de remença que estava sota la dependència exclusiva d'un sol senyor. Generalment, la condició d'home propi portava inherent la condició de soliu i no sotmetre's a altre vassallatge. Els homes solius no podien ésser protegits per cap altre senyor, ni tan solament pel rei, davant el seu senyor directe o natural.

9. ANC1-172-T-44

10. Priorat canonical fundat el 1145, situat en el terme municipal de Tordera, avui en runes.

11. ANC1-172-T-39

12. Mesura de gra. Mitja quartera de Sant Celoni = 6 quartans = 34,759 l.

13. ANC1-172-T-41

14. AHFE, Arenys de Mar, pergami n° 511

15. El terme jurisdiccional venia format per les següents parròquies: Sant Martí d'Arenys, amb la seva Riba de Mar, Sant Iscle de Vallalta amb la vall de Canet, Sant Cebrià de Vallalta amb la Riba de Sant Pol, Santa Maria de Pineda amb la pobla de la Calella, Sant Pere de Pineda o de Riu, Santa Eulàlia d'Hortsabinyà i Sant Miquel de Vallmanya.

16. Obligació de pagar indefinidament una pensió o cànon anual com a contrapartida d'un capital donat. Si era irredimible rebia el nom de censal mort.

CAPELLETES DE CARRER

Gaspar Casals

Tot passejant per alguns carrers del poble, si aixequem la vista, podrem contemplar com a les façanes d'algunes cases hi ha encara capelletes votives dedicades a algun sant o a la Mare de Déu. Són les restes d'antigues devocions populars que han persistit a les remodelacions urbanístiques, a la destrucció durant la Guerra Civil i a una societat cada cop més laica.

Les capelletes de carrer tenen en general un aspecte senzill, sense grans pretensions ornamentals, situades a la façana d'un habitatge generalment a l'alçada del primer pis i sempre de cara al carrer. Es construïen fent una cavitat o buit a la paret per col·locar-hi una imatge religiosa. La advocació del titular de la capelleta era generalment el sant que donava nom al carrer o una devoció mariana. Algunes capelletes tenien petits relleus, principalment els pedestals inferiors o les viseres per a protegir-les de la pluja. N'hi ha que estan protegides amb un vidre frontal, una reixa o, com el cas de la de can Blanc, amb portes de fusta que tanquen completament l'obertura. Els veïns procuraven que mai hi faltés il·luminació i per aquest motiu oferien llànties d'oli, espelmes i ciris

La majoria de capelletes varen ser profanades i les imatges destruïdes a principis de la Guerra Civil de 1936-1939 durant la persecució religiosa. Un ban del govern municipal revolucionari va ordenar entregar totes les imatges de les cases particulars que varen ser cremades a la foguera de plaça junt amb el retaule major i les capelles laterals de l'església parroquial. Algunes capelletes ja no es varen tornar a omplir-se amb una nova imatge, però a la majoria se n'hi varen posar de noves amb l'objectiu de mantenir la tradició de la seva devoció. Posteriorment han anat desapareixen en les remodelacions urbanístiques posteriors.

Fem un recull de les capelletes que encara persisteixen i que són ben visible des de l'espai públic.

Sant Isidre Llaurador.

Situada al carrer Pasqual 22, en una casa coneguda per ca l'Artigas. És una imatge de pedra sense policromar que representa sant Isidre amb l'aixada a la mà. No tenim constància de l'antiguitat de la imatge.

Sant Isidre el Llaurador va ser un camperol de Madrid, canonitzat al segle XVII i venerat com a sant per l'Església Catòlica. Des de 1622 és el patró de la pagesia espanyola. Se'n commemora la

festa el 15 de maig, aniversari de la seva mort.

La devoció a sant Isidre entre els pagesos es va estendre ràpidament als Països Catalans en substitució dels sant venerats fins aleshores: sant Galderic i els sants Abdó i Senent. L'any 1628 se li va dedicar una capella lateral de l'església

Sant Isidre dins la capelleta de la façana de ca l'Artigas al carrer Pasqual

parroquial d'Arenys de Munt, amb altar i un retaule obra del mestre fuster mataroní Jaume Vendrell.

Sant Antoni Abat.

Capelleta situada al número 4 del carrer de sant Antoni a la façana d'una masia coneguda per can Rifà. És la més antiga i més ben conservada de totes les capelletes que queden. Té una petita teuladeta per protegir-la de la pluja i al pedestal de pedra té una inscripció que posa any 1606. Als peus hi ha un suport amb forats per deixar-hi els ciris. Està protegida per una reixa i l'accés és per la part frontal. Fins a mitjans del segle XX sempre hi havia espelmes i ciris encesos portats sobretot per pagesos i traguiners per demanar per la salut dels animals. Durant la fes-

El carrer de sant Antoni a principis del segle XX amb la capelleta a la façana de can Rifà. S'observa un fanalet a la part frontal

ta dels Tres Tombs la comitiva d'animals sempre feia parada davant de la capelleta. Els actuals propietaris de la masia tenen cura de mantenir una llumeta

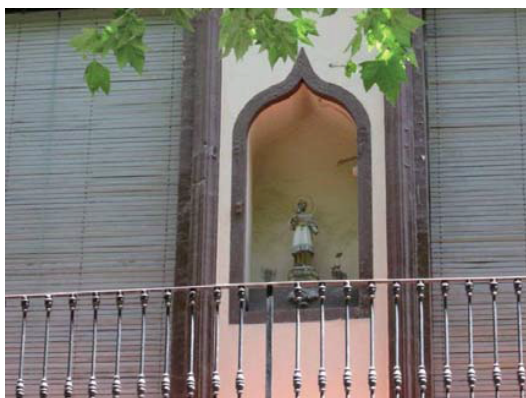
elèctrica encesa durant els vespres. L'antiga imatge va ser destruïda durant la guerra, posteriorment se n'hi va posar una altra de talla de fusta restaurada que va ser robada fa uns anys. L'actual és de guix i representa el sant amb el característic porquet als peus.

Sant Antoni Abat fou un monjo que va viure entre els segles III i IV pioner de l'eremitisme. Conegut popularment per sant Antoni dels burros o del porquet, és tingut com a patró dels animals domèstics que conviuen amb l'home i tradicionalment de tots els animals de peu rodó útils per les feines del camp. El dia de la seva onomàstica, el 17 de gener, se celebren els Tres Tombs amb la benedicció de les cavalleries, per ser el patró del gremi de traginers. Se'l representa amb una creu en forma de T, acompanyat d'un porquet, o bé amb un llibre en una cova, o també amb un gaiato d'on penja una campaneta o esquella. A Arenys de Munt el dia de la seva onomàstica els pagesos feien festa.

Sant Ramon Nonat

Situada al primer pis de la Rambla Francesc Macià 8 en una casa anomenada per Can Betlem, té un arc de forma conopial. La capelleta fa referència al primitiu nom d'aquest tram de la riera, el carrer de sant Ramon, urbanitzada a mitjans del segle XIX. Era molt habitual que quan a un carrer o plaça se li posava un nom de sant o Mare de Déu, hi hagués una capelleta sota la seva advocació. Conté una petita imatge del sant titular col·locada després de la guerra civil.

Sant Ramon Nonat fou un religiós que ingressà a l'orde del mercaderis per rescatar captius

La capelleta de sant Ramon al balcó de la casa de la rambla Francesc Macià 6

del nord d'Àfrica. La tradició l'anomena Nonat (que no ha nascut) perquè va ser extret del cos de la seva mare, que havia mort el dia anterior, fent servir una arma de tall (el que pot recordar una cesària). Es celebra la festa el 31 d'agost. Se l'acostuma a representar vestit amb l'hàbit propi de l'orde de la Mercè. Els seus atributs més característics són una custòdia que alça amb la mà dreta i que fa referència a la comunió que va rebre miraculosament just abans de morir i una palma que fa referència al seus patiments i

que té la peculiaritat d'anar cenyida amb tres coronnes. Sant Ramon Nonat és el patró de les embarassades, de les parteres i dels parts. A Arenys de Munt, quan a alguna embarassada se li acostava l'hora del part demanava encendre la llumeta de la capelleta de sant Ramon o portava algun ciri perquè tot anés bé.

Sant Miquel Arcàngel

Capelleta situada a la façana de la masia coneguda per can Blanc de la Penya al carrer Riera i Penya 60 davant mateix de la carretera a l'entrada del poble.

La capelleta de can Blanc oberta i il·luminada un dia de sant Miquel

La capella té unes portes de fusta exteriors que resten tancades durant tot l'any excepte el dia de la onomàstica del sant que s'obren i s'encen

una llumeta durant tot el dia. Té un pedestal de pedra que conjuga perfectament amb l'estil de la masia i no seria d'estranyar que en fos contemporània. També té unes portes des de l'interior de l'habitatge. Durant la Guerra Civil l'antiga imatge va ser destruïda com moltes d'altres. L'actual és de guix i representa sant Miquel aixecant l'espasa contra el dimoni.

Segurament l'advocació a aquest sant ve donada per la tradició que es remunta al primer quart del segle XVIII, de posar el nom de Miquel als hereus de la masia de can Blanc. Concretament n'hem pogut documentar quatre des de l'any 1721.

Sant Miquel arcàngel és considerat príncep dels àngels i capdavanter dels soldats de Crist, li correspon, per jerarquia, enfrontar-se a Lluçifer, el rei dels inferns. És també reconegut com el guardià dels exèrcits cristians i com a protector dels fidels contra els poders diabòlics. Per això, sol ser representat com un àngel conqueridor del dimoni, posant el seu peu sobre el cap de l'enemic infernal, amenaçant-lo amb la seva espasa o traspasant-lo amb la seva llança. La festivitat de sant Miquel se celebra el mateix dia que els altres arcàngels: el 29 de setembre.

Sant Martí de Tours

Capelleta situada a la rambla Sant Martí 32 en una

casa coneguda popularment com a ca l'Alsina. La imatge representa a sant Martí amb la indumentària de bisbe. Sense dubte, la capelleta està relacionada amb el nom del carrer. El tros de riera que va des de la plaça de l'església fins al rial Bellsollé va ser el primer en ser urbanitzat cap a la segona meitat del segle XVIII. Se li va donar el nom de carrer sant Martí en honor al patró del poble. Des de llavors ha mantingut sempre el mateix nom, excepte en un breu període de temps durant la Guerra Civil.

Sant Martí de Tours representat com a bisbe en una casa de la rambla sant Martí

L'advocació a sant Martí és la primera referència documental que tenim sobre l'existència d'una església parroquial del bisbat de Girona a prop de la riera d'Arenys. Sant Martí va ser molt popular a tot l'Occident. D'ell se n'expliquen multitud de llegendes. La més coneguda és la que va compartir la seva mitja capa amb un pobre quan era soldat romà, partint-la amb l'espasa des de dalt del cavall. Se li atribueix també la bonança d'uns dies de tardor per allargar les collites abans de l'hivern: el famós estiuet de sant Martí. Després de deixar la milícia, Martí va ser bisbe de Tours i va fer una gran tasca evangelitzadora. El seu culte a Catalunya va ser introduït durant la conquesta franca entre els segles VIII i IX. Protector dels que tractaven amb cavalls, mules i altre bestiar de ferradura i de peu rodó, es clavaven ferradures votives a les portes de les esglésies dedicades al sant, com les d'Arenys de Munt. La seva festa se celebra l'11 de novembre

Sant Josep

Situada al carrer de sant Josep 6. En queda només la fornícula sense cap imatge. Com tots els altres casos, aquesta capelleta té el seu origen en l'advocació al sant que dona nom al carrer. Encara queden algunes llindes als portals d'unes cases del carrer amb dates de finals del segle XVIII que indiquen segurament l'època de l'obertura del carrer

i l'origen de la capelleta. És un senzill forat a la paret, sense accés interior, enrajolat a la part inferior.

Josep de Natzaret és venerat com a sant per l'església catòlica i, segons la tradició cristiana,

va ser el marrit de Maria i pare adoptiu de Jesús de Natzaret. Descendent de la casa de David, va viure a Galilea i tenia l'ofici de fuster. Quan va néixer el seu fill, va fugir cap a Egipte per protegir la seva família de les persecucions d'Herodes. La seva festa se celebra el 19 de març i als Països Catalans és típic menjar la crema cremada o crema de sant Josep.

La fornícula buida d'una casa del carrer de sant Josep on hi havia hagut una imatge del sant

Jesús de Natzaret

Capella situada dins els terrenys de la masia de can Rossell just arran de l'inici del camí fondo que puja a Collsacreu. La capella no és una fornícula situada dins la façana de la casa, sinó que és una petita construcció aïllada orientada cap els vianants que passen pel camí. La seva funció era donar protecció als traginers que enfilaven el feixuga pujada fins a Collsacreu, lloc de pas cap el mercat de sant Celoni. Consta que l'any

La capella de Jesús de Natzaret de can Rossell amb la imatge de Jesús portant la creu

1848 el bisbe de Girona la va beneir i va concedir indulgències. La capella tenia llum durant tot el dia proporcionat per la gran quantitat d'oli per les llànties que portava gent devota. La imatge representava a Jesús portant la creu camí del cal-

vari. Durant la guerra civil, capella i imatge varen ser destruïdes. Posteriorment, els propietaris de la masia la varen reconstruir i varen encarregar una nova imatge a un taller d'Olot

Jesús de Nazaret és la figura central del cristianisme, que el considera el Messies fill de Déu. També se l'anomena Jesucrist. Era un predicador jueu que va viure a Galilea i Judea. Als 30 anys es va dedicar a difondre, junts amb dotze deixebles, el seu missatge alliberador i transformador de l'home i la societat basat en l'amor a tots els homes considerats fills de Déu. Quan les autoritats varen veure que la seva doctrina s'escampava perillosament entre els jueus, va ser detingut, jutjat, torturat i crucificat fins a la mort. Segons els evangelis, el tercer dia va ressuscitar per la salvació dels homes. Es commemora la passió, mort i resurrecció durant cinc dies de primavera anomenats Setmana Santa, festes mòbils que cauen en funció del calendari lunar

Mare de Déu de la Pietat.

Capelleta situada al carrer Vell 11, a la façana d'una antiga casa, que ara forma part edifici de la Residència Verge del Remei. La casa era on s'allotjaven

Capella de la Pietat a la casa del carrer Vell que servia de convent a les monges josefines l'any 1978 abans de la restauració. Foto: Arxiu Míssé

un grup de monges Josefines dedicades a la vetlla domiciliària dels malalts. La capelleta ha estat refeta després d'unes obres de remodelació. Està protegida per un vidre frontal i conté una imatge de la Pietat, la Mare de Déu aguantant el seu fill mort després de ser despenjat de la creu. Ignorem l'antiguitat de la capelleta.

Capelletes desaparegudes

A part de les capelletes que acabem de ressenyar, hem pogut documentar per fotografies o pel record d'algunes persones, altres capelletes desaparegudes per remodelacions urbanístiques.

Sant Antoni de Pàdua

Estava situada al xamfrà del carrer de la Rasa amb el carrer Vell, davant de ca l'Isclé. La capelleta tenia la forma angular que donava als dos carrers. Com a record de la seva presència a l'entrada de la casa hi ha unes rajoles amb un sant Antoni de Pàdua.

Sant Pau

Situada al carrer sant Pau 26 en una casa coneguda per can Cussachs. Un altre exemple d'una capelleta dedicada al sant que donava nom al carrer. Al començament del carrer hi ha unes rajoles que mostren la conversió de sant Pau caient del cavall.

Sant Pere

Estava situada a la façana d'una casa coneguda per can Mons al carrer sant Antoni Maria Claret 36

Sant Martí de Porres

Al número 36 del carrer de sant Antoni en una casa coneguda per ca la Maria Manela.

Sense identificar

A la Riera i Penya 37 al costat de can Muns també hi havia una capelleta que no hem sabut a quin sant o santa estava dedicada.

ARENYS DE MUNT. 13 DE SETEMBRE DEL 2009

Davant l'adversitat, supera't. Anònim segle XX

Consideració

En aquesta comunicació volem analitzar els elements històrics, socials, polítics, que intervingueren i feren possible la Primera Consulta per la Independència, de les 606 i escaig que seguiran al llarg i ample de la Catalunya Principat, amb 881.000 vots emesos. No volem fer una crònica dels fets, això ja s'ha fet al llibre, 1 sinó que volem determinar quins foren els vectors històrics força, que ens permetin entendre el motor de la Primera Consulta Independentista. És a dir, Interpretar què passa i per què passa el que passa, Peire Vilar (1906-2003).

*Perquè hi haurà un dia que no
podrem més i llavors ho podrem tot.*

Vicent Andrés Estellés (1924-1993)

Antecedents

Arenys de Munt fou un poble amb un actiu teixit polític en el període de la preguerra. Així la secció local de la Unió Socialista de Catalunya (USC), un socialisme de base nacional, tenia al poble, el 1932, quan es constituí com a secció local, uns 23 militants. La nit del Sis d'Octubre del 1934, s'organitzà una manifestació formada per militants d'Estat Català, d'ERC, de la USC i pobletans sense militància, que donaren suport a la proclama del Govern Català. Es cridaren visques al nou estat Català, es cantaren Els Segadors i la Internacional. El batlle del poble era Josep M Soler (Martí Basí) (ERC) que adquirí un notable prestigi per saber interpretar la voluntat i les necessitats del poble.

Els fets de Sis d'Octubre del 1934, amb el posterior empresonament dels polítics municipals, crearen un imaginari popular que vinculava la defensa de la llibertat nacional i social. Creiem que aquest esquema mental es mantingué en l'inconscient col·lectiu del poble durant el franquisme i el neofranquisme, i que fou un element, entre d'altres, que permetria explicar la cohesió social al voltant de la Consulta del 13s 2009, com a resultat d'aquest passat republicà d'un catalanisme radical.

La història és l'únic mestre infal·lible

Rosa Luxemburg (1871-1919)

El dret a l'autodeterminació

El Diccionari de la Llengua catalana de l'institut d'Estudis d'Estudis Catalans (IEC) defineix el terme autodeterminació de la següent manera: 1- Acció de decidir per un mateix. 2- Acció per la qual un poble decideix lliurement el seu futur polític. El dret dels pobles a l'autodeterminació.

La Constitució Provisional de la República Catalana (l'Havana 1928) recull el dret a l'autodeterminació del poble català, com a via per aconseguir la independència política. En el preàmbul de l'Estatut de Núria de 1931, s'hi diu: "*La Diputació Provisional de la Generalitat de Catalunya en la redacció del projecte únic d'Estatut, ha partit del dret que té Catalunya com a poble a l'autodeterminació*". Aquest punt es retallà a Madrid i, per tant, no s'incorporà al text de l'Estatut de 1932. L'Assemblea de Catalunya (1971-1977), la plataforma unitària antifranquista, en el tercer punt de la seva declaració de principis, s'hi demana: "*El restabliment provisional de les institucions i dels principis configurats en l'Estatut de 1932, com a expressió concreta d'aquestes llibertats a Catalunya, i com a via per arribar al ple exercici del dret a l'autodeterminació*". Totes aquestes consideracions, històriques, legals, polítiques, eren darrere la Consulta d'Arenys de Munt, li donaven sentit històric, actuaven com a catalitzador de les tres onades de Consultes que seguien.

*La crisi apareix quan el vell no acaba
de morir i el nou no acaba de néixer*

Berthold Brecht (1898-1956)

Elements objectius

Darrere la Consulta del 13s 2009 hi ha una entitat, el Moviment Arenyenc per a l'Autodeterminació MAPA, i el treball esforçat dels seus membres durant gairebé 10 anys. El MAPA neix a Arenys de Mar infantat per en Jordi Bilbeny i en Carles Mitjà. Des del 1995 fins al 2000, impulsen les Jornades Independentistes, amb temes com: Homenatge a Fèlix Cucurull, 1995, Cinema i alliberament nacional, 1997, Homenatge al País Valencià, 1998, En marxa cap a la independència, 2000, entre d'altres.

El 31 de març de l'any 2000 al garatge d'en Carles Móra es fundà el MAPA d'Arenys de Munt. El document convocant a la reunió constitutiva estava signat per J. Bilbeny, C. Móra i A. Barrera, s'hi deia, d'avançar en la construcció dels Països Catalans i impulsar un nucli de debat i actuació cívica a Arenys de Munt, que tingui per finalitat difondre el principi d'autodeterminació del nostre poble. Des del mateix moment de la seva formació, el MAPA inicia una intensa tasca d'agitació cultural al poble: presentacions de llibres, conferències de temes relacionats amb la nostra cultura o història nacional.

El mes de maig de 2005, amb la col·laboració dels Ajuntaments d'Arenys de Mar i d'Amunt, el MAPA i el Fòrum Català pel Dret a l'Autodeterminació (FOCDA) celebren, entre la Sala Municipal d'Arenys de Munt i la Sala JM Arnau del Calisay, 4 conferències del cicle, Les nacions sense Estat i el dret a l'autodeterminació. S'analitza la situació de la Bretanya, del poble Kurd, del Quebec, de Gibraltar, de Còrsega, d'Euskal Herria, del poble Amazic i de Catalunya. El boicot al cicle de conferències a Arenys de Mar fou notable, el control ideològic per part de la sociovergència de l'època fou efectiu, de tota manera la llavor estava sembrada, sabem que més tard fructificà.

El FOCDA, neix l'any 2001 es defineix com a Entitat que té, com a objectiu principal, esdevenir un òrgan de creació i difusió d'idees i generació de debat públic, al voltant del dret a l'autodeterminació i dels drets col·lectius. El MAPA d'Arenys de Munt establí una relació de col·laboració amb el FOCDA.

Aquest seguit d'activitats de mobilització del teixit del poble, generà un procés d'acumulació de forces, una sinèrgia entre el binomi CUP-MAPA, així, la moció que es presentà al Ple de l'Ajuntament d'Arenys de Munt el 04/06/2009, que va generar la Consulta, fou conjunta CUP-MAPA, un binomi que recollia el treball institucional, combinat amb la mobilització al carrer.

La paraula ensenya, l'exemple guia

Ernesto Che Guevara (1928-1967)

Conclusions

Tots aquests elements objectius esmentats, van generar en el poble d'Arenys de Munt una voluntat col·lectiva, un estat d'ànim subjectiu, de desafiament a la prohibició de l'Estat i a l'amenaça de la Falange (FET-JONS). La combinació dels dos elements, l'objectiu i el subjectiu, expliquen l'èxit de la Consulta, que no fou el resultat d'iniciatives messiàniques individuals, sinó la combinació dels dos factors esmentats en una síntesi social alliberadora. Cal dir, però, que les cúpules dels partits institucionals adoptaren abans de la Consulta una actitud ambigua, no podien dir que no, però són passius perquè no controlen la situació al poble. El 14 de juny de 2009, els partits que integren el Parlament Català, rebutgen una ILP Iniciativa Legislativa Popular, amb 100.000 signatures, dient que no tocava fer una Consulta sobre la independència. Malgrat tot, la voluntat del poble s'imposà, i la Consulta d'Arenys ha entrat a formar part de la nostra història nacional, com una baula més en el camí cap a l'exercici del dret a l'autodeterminació.

Agustí Barrera i Puigví

Membre del Grup d'Historiadors Jaume Compte.

Notes

1.- 13-S Consulta. Arenys de Munt comença a decidir. Crea't edicions. Arenys de Mar 2014.

2.- Barrera, A. El Sis d'Octubre de 1934 a Arenys de Munt. XXIIIa Sessió d'Estudis Mataronins (SEM). Museu Arxiu de Santa Maria. 2006. Mataró.

OBJECTIVITAT I FALSIFICACIÓ EN LA HISTÒRIA

Pren una barca d'ideals.

Fes-te a la mar timoner de l'esperança.

El viatge (1937).

Domènec Perramon (1906-1976)

Consideració

Per tal de donar resposta als dos conceptes que encapçalen el títol de la comunicació, objectivitat i falsificació, pensem que cal fer unes consideracions sobre les eines, la metodologia amb la qual treballa l'historiador, amb els pressupostos teòrics i metodològics que empra en la seva tasca i la funció social que li atribueix.

La història ha estat emprada sovint com a arma, com a element justificatiu en el combat de les idees, tant pels oprimits, com pels opressors, tot i que aquests al tenir el poder al seu costat, els ha permès fer hegemònic el seu discurs. La guerra del 1936-1939 és un exemple paradigmàtic de la dificultat de l'objectivitat històrica, i de com la ideologia l'historiador determina la seva visió de la història. Així, la guerra del 1936-1939, per a uns és una "cruzada" per a salvar la civilització cristiana i occidental del marxisme bolxevic, i per als altres un cop d'Estat del capital, l'església i l'exèrcit, contra una República votada a les urnes.

Podem parlar d'una història institucional, la que defensa, legítima, la política, la ideologia del règim dominant, la de les institucions oficials, de les decisions del poder. Una contra-història institucional seria la dels vençuts, els marginals (gitanos, minories ètniques, econòmiques) de pobles sota el jou colonial. Aquests grups, orfes de la seva història, per tant, sense identitat, treballen per a recuperar la seva personalitat i dignitat, seria el cas de les minories nacionals, bascos, bretons, kurds, catalans, gallecs, quebequesos, armenis, corsos.

La història és l'única mestra infalible.

Rosa Luxemburg (1871-1919)

Realitat i coneixement històric

La paraula història té un doble significat, fa referència a la "realitat històrica", i per l'altre, al coneixement que s'ocupa del seu estudi, entenent aquesta, com allò que ha ocorregut en la vida social dels humans, les diverses experiències històriques d'aquests, incloent la que vivim. Aquestes experiències, des de l'hominització

fins avui, constitueixen la matèria de la història. La realitat històrica (o matèria de la història) és objectiva, és a dir, existeix (o ha existit) per si, té entitat pròpia.

El coneixement històric és l'estudi, l'anàlisi, l'explicació científica que d'aquesta matèria elabora la historiografia. L'objectiu de la recerca històrica consisteix a explicar científicament la realitat històrica, és a dir, conèixer objectivament les experiències socials en el temps i la dinàmica històrica. Quina connexió hi ha entre els esdeveniments i la dinàmica de les estructures socials? A diferència de la realitat històrica, que és objectiva, el coneixement històric és una explicació subjectiva de la matèria històrica i elaborada pels historiadors. L'explicació de la matèria històrica que elaboren els historiadors s'haurà de contrastar amb la realitat històrica objectiva, demostrar la concordança entre allò que es diu de la matèria històrica i l'entitat objectiva d'aquesta. En aquest sentit, el coneixement històric esdevé objectivable, i aporta una explicació científica de l'objecte d'estudi. La realitat històrica, per tal de ser explicada científicament, ha d'ésser interrogada, investigada, sistematitzada i demostrada. La història com a ciència, explicarà la matèria històrica, mitjançant aproximacions successives, amb la metodologia que empren d'altres ciències, les matemàtiques, la física, la biologia, és la manera d'aprofundir en la comprensió del seu objecte d'estudi.

Podem dir que la història vol explicar com s'organitzen, com funcionen i com canvien les societats, i les raons del per què passa tot això. No es tracta d'explicar totes les coses que han passat en la història (de les quals n'han quedat testimoni), sinó de penetrar en els mecanismes de funcionament i dinàmica social, de relacionar els distints aspectes de la realitat històrica. Ho podem dir d'una altra manera, *"S'ha d'explicar què passa i per què passa el que passa"*.

La crisi apareix quan el vell no acaba de morir i el nou no acaba de néixer.

Berthold Friedrich Brecht (1898- 1956)

El coneixement històric com a activitat científica

El debat sobre si el coneixement històric és científic o no, és vell. Alguns historiadors opinen, què no és tan important si la història és científica o no. El que cal és que l'explicació històrica sigui un instrument d'anàlisi veraç i objectiu del passat i alhora sigui un coneixement útil. Si la història vol ésser un instrument coherent d'anàlisi social, si vol explicar les experiències de les societats humanes, haurà de ser un coneixement científic. El que fa el coneixement històric és explicar la dinàmica social, si el considerem científic, és per-

què s'hi donen els dos trets propis del coneixement científic. Primer conèixer el món (la natura, la societat, i l'individu) mitjançant procediments racionals, explicar el món. Segon utilitzar aquest coneixement per actuar sobre el món, per modificar-lo si escau, millorant-lo. En tant que la història explica i actua sobre el món es pot considerar un coneixement científic. L'historiador ha d'establir hipòtesis que permetin entendre les raons per les quals passen els fets històrics, mitjançant l'establiment de teories, hipòtesis de treball, comprovacions. La història és un coneixement actiu? Pensem que ho és per dues raons, en dos sentits, com a investigació, que vol explicar la dinàmica social, i després perquè no es limita a mirar passivament l'espectacle del passat humà, sinó que desenvolupa mètodes creatius per explicar la realitat històrica.

Perquè hi haurà un dia que no

podrem més i llavors ho podrem tot.

Vicent Andrés Estellés (1924-1993)

Sobre l'objectivitat

La reflexió històrica, doncs, se situa en el terreny del debat ideològic. on ideologies distintes i sovint contraposades, pugnen per hegemonitzar el discurs. Tot historiador, quan investiga, porta un bagatge l'intel·lectual, el polític, el personal, quan treballa a l'arxiu, les fonts que tria i les que desestima són el resultat d'aquests tres bagatges. En la recerca històrica, es produeix una interacció entre l'historiador i els materials amb els quals ha decidit de treballar, un mecanisme bidireccional, el resultat del qual serà l'elaboració històrica. Sempre existeix un element subjectiu en el treball històric, els historiadors són persones amb opinions concretes, individus immersos en el món en el qual viuen. Estem parlant de la influència del medi històric i social, sobre la selecció i interpretació que dels fets fa l'historiador.

Davant d'aquestes consideracions que ens diuen que la història objectiva no existeix, l'escola historicista de Leopold von Ranke (1795-1886) defensa la preeminència dels fets històrics, i que aquests són neutrals, que del que es tracta és d'ordenar-los i així *"fer parlar els fets"*. Es tractaria d'enregistrar els fets del període estudiat, amb una total precisió i imparcialitat. La convicció que les dades parlen per elles mateixes i que mai es tenen prou dades, ens duu a una sobrevaloració dels documents. Si els documents ho diuen serà veritat, però què en diem del seu redactor? De fet, el document és el resultat de l'opinió del seu redactor sobre l'objecte d'estudi. L'historiador objectiu seria el que elabora judicis atenent a l'evidència dels fets, prescindint de conceptes preestablerts, tot

i que sabem que no és possible l'objectivitat absoluta, perquè és una abstracció irreal, el que volem és acostar-nos el màxim possible a la realitat dels fets esdevinguts i a la seva interpretació científica.

Podràs perdre mil batalles, però únicament al perdre el somriure hauràs reconegut l'autèntica derrota.

Ho Txi Minh (1890-1969)

De la falsificació en història

Podem establir cinc apartats en la falsificació de la història:

- 1.- Reescriure la història eliminant-ne les parts que no interessin
- 2.- Modificar la realitat dels fets esdevinguts i la seva interpretació
- 3.- Impossibilitar l'accés als documents, a les fonts primàries
- 4.- La negació de la realitat històrica
- 5.- La destrucció dels documents

Un exemple del primer punt seria l'homenatge del President de la República francesa, E. Macron, a la figura del Mariscal H.P Petain (1856-1951) amb motiu aquest 11 de novembre de 2018, del centenari de l'acabament de la Primera Guerra Mundial (IGM). El Mariscal HP Petain és nomenat el juliol del 1940 Cap d'Estat del Govern de Vichy, que col·laborarà amb l'ocupant alemany al llarg de la guerra (1940-1945). El govern de Vichy durà a terme la repressió contra el maquis i la deportació de 140.000 jueus als camps d'extermini, dels quals només en tornaran un 10%. La recuperació de la figura del Mariscal H.P Petain, condemnat a mort per alta traïció, rebaixada la pena a cadena perpètua, és un exemple de manipulació, de tergiversació de la història. Amb aquesta operació de falsificació de la història es vol recuperar el model, l'escala de valors que va representar el Govern col·laboracionista de Vichy.

El segon punt l'hem tractat en el bloc de "Consideració".

Tercer punt. Hi ha dues variants, a) la impossibilitat d'accés als documents, seria el cas d'alguns arxius militars o de les forces policials, guàrdia civil, b) el segrest dels documents que dificulta la consulta. Recordem la llarga lluita de la Comissió de la Dignitat (2002) per a recuperar les documents de la Generalitat Republicana, uns 507 lligalls, més documents de la francmaçoneria, de partits polítics, PSUC, POUM, la CNT, Estat Català, ERC, associacions com el Centre Autonomista del Comerç i la Indústria (CADCI), d'Ateneus, Corals, segrestats per la Delegación del Es-

tado para la Recuperación de Documentos (DERD). Durant tots els anys que aquests documents no es van poder consultar, perquè no estaven classificats, perquè eren una font d'informació per a identificar els enemics del règim, quina història es va poder escriure?

Quart. La negació dels fets esdevinguts. El negacionisme, no van existir els camps d'extermini, ni els forns crematoris. La "Shoa" l'extermini de gitanos, russos, és un invent propagandístic.

Cinquè. La destrucció dels arxius de la Falange Española (FE) i del Frente de Juventudes (FJ) ordenada durant el govern d'Adolfo Suárez (1976-1981), la història d'un sector de la repressió relacionada amb la delació de dissidents, no es podia escriure. Amb l'ascens del PSOE al poder (1982), junt amb la fuga de capitals, la por de possibles represàlies per part dels aparells de l'Estat davant la incertesa de la nova situació, fa que es cremin una gran part de documents de l'administració, la policia, la guàrdia civil, per esborrar la cara amagada del franquisme.

*La paraula ensenya,
l'exemple guia*

Ernesto Che Guevara. (1928-1967)

Conclusions

Emprant una metodologia rigorosa en l'estudi i l'anàlisi de la realitat històrica, ens podrem acostar el màxim possible, al coneixement històric dels fets i la seva interpretació científica.

Agustí Barrera.

Del Grup d'Historiadors Jaume Compte.

Bibliografia

- Carr. E. H, ¿ *Qué es la historia* ? editorial Planeta. Barcelona 2010
 Institute of Historical Research de la Universitat de Londres
<http://ihr.sas.ac.uk> Debat del professor Alun Munslow sobre, *What is history* ?

LA POBLACIÓ AL SEGLE XVI A ARENYS DE MUNT

Una mortalitat d'infants catastròfica

L'epidèmia de pesta de 1560

Francesc Forn i Salvà

1. La situació demogràfica al segle XVI

L'arribada de l'epidèmia de pesta l'any 1348, coneguda com a Pesta Negra, suposà un daltabaix extraordinari per a la població i l'economia catalanes, enfonsant el país en una crisi de la qual trigaria més de dos-cents anys a sortir-ne. Catalunya podria haver arribat a perdre el 50% de la seva població a causa de la pesta. La guerra civil catalana (1460-1472) i els alçaments remences de la segona meitat del segle XV, afegits a la crisi comercial i financera, agreujaren la situació que vivia el país assolint els moments més crítics en el tram final del segle XV. Catalunya va anar perdent població fins aquells anys. D'altra banda, des de la seva irrupció, la pesta esdevingué endèmica i tingué una presència permanent al nostre país.

Al començar el segle XVI Catalunya era un país despoblat. El testimoni de Francesco Guicciardini, l'any 1512, en el seu viatge per Catalunya és prou revelador: "(...) se encuentra una ciudad, una villa y alrededor de ellas hay algo de terreno labrado, pero luego se andarán leguas enteras en que todo es inculto (...). Se halla poca habitada y ésta es la razón de que, aunque el país esté pococ trabajado, haya en ella abundancia"(1) .

El segle XVI, però, s'encetava amb unes perspectives més esperançadores, ja que la davallada demogràfica es va aturar. Fins a la meitat de segle podríem parlar d'un "*balanç neutre*"(2) , en el qual la pèrdua de població es va frenar sense donar-se, però, un creixement significatiu. La mortalitat continuà elevada, propiciada per les collites desastroses, un estat molt precari de la sanitat i la higiene i, com a conseqüència, una mortalitat d'infants extraordinària. A partir de mitjan segle XVI, però, s'entrà en una fase decidida de recuperació demogràfica. L'arribada d'un fort corrent immigratori procedent del regne de França ajuda a explicar en bona part aquest procés de recuperació i creixement de la població (3).

El Maresme i la Marina del vescomtat van "*destacar per ser una de les regions catalanes amb un major creixement demogràfic i amb una densitat de població més elevada durant l'època moderna*"(4) . La primera meitat de segle XVI ja es diferencià del balanç neutre, presentant un creixement moderat que s'accelerà en la segona meitat del segle, tot i ser afectada per continuades crisis de mortalitat. Aquella primera meitat de la setzena centúria fou l'època en la qual la majoria de poblacions del Maresme varen aixecar nous temples parroquials, reconstruïren vells edifi-

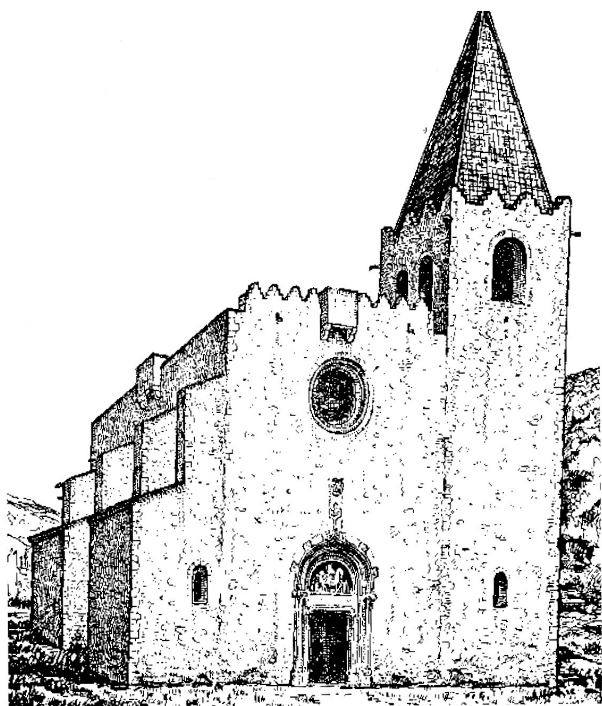
Fragment de *El Triomf de la mort* de Pieter Brueghel el Vell

cis medievals, endreçaren ermites i santuaris, al mateix temps que contractaven la construcció de notables retaules. El progrés material resulta innegable.

Pel que fa al creixement demogràfic de Sant Martí d'Arenys, el fogatge de 1515 li atorgà 61 focs, encara que la credibilitat d'aquest fogatge s'hagi posat molt en dubte (5). El fogatge de 1560, en canvi, amb els seus 150 focs ens mostra una població que ha més que doblat el nombre de llars en menys de 50 anys (6). Aquest evident creixement demogràfic no pot amagar, però, una població castigada per una mortalitat d'infants catastròfica i sacsejada, massa freqüentment, per episodis de la temuda pesta.

2. La presència permanent de la mort. Una mortalitat d'infants catastròfica

L'estudi de la població durant la primera meitat del segle XVI topa amb una dificultat insalvable: l'absència quasi total de registres parroquials. No va ser fins al Concili de Trento que, en la seva sessió XXIV, celebrada l'11 de novembre de 1563, s'imposà als rectors l'obligació de portar el registre dels baptismes, defuncions i matrimonis. Abans d'aquesta data, però, alguns sínodes episcopals, com el de Girona de l'any 1502, ja recomanaren als rectors de portar llibres de registre, sobretot dels baptismes.

L'església gòtica de Sant Martí d'Arenys. Dibuix de Marià Ribas

A Sant Martí d'Arenys fou el bisbe de Girona Guillem Ramon Boïl qui, en la seva visita de 21 d'agost de 1527, manà que els obrers fessin comprar un llibre per tal d'inscriure-hi els batejats. Al mateix temps, el bisbe els encarregava l'adquisició d'un altre llibre per anotar-

hi els testaments (7). Seguint les recomanacions del bisbe, l'any 1530 es començà a portar el registre dels baptismes. Les defuncions, però, no es començaren a enregistrar fins a l'any 1567 (8). Els llibres de Defuncions, d'altra banda, tenen importants mancances demogràfiques, ja que no inclouen les defuncions d'albats (9), el nombre dels quals superava en la majoria d'anys el de les defuncions d'adults (cossos), tal com veurem més endavant. Els primers registres sistemàtics d'albats no es varen dur a terme fins a l'any 1758 (10).

D'altra banda, un dels ingressos econòmics més importants que tenien els obrers era el dret de terratge o dret d'enterrament, una quantitat que era de 9 diners per als albats i de 18 diners per als cossos. Aquesta notable entrada de recursos obligà els obrers a portar un control dels oficis de defunció, tant de cossos com d'albats, cosa que ens aporta una valuosa informació per uns anys en els quals no disposem de Llibres de Defuncions, bàsicament entre 1511 i 1582 (11). El control no fou sistemàtic i ens trobem força anys que els obrers descuidaren la seva obligació. La sèrie més completa, entre 1561 i 1578, ens servirà per avaluar la importància dels albats en les defuncions globals:

Any	Baptis.	Cossos	Albats	Total	Def. Llibre 1	Def.
1561	40	15	29	44		
1562	42	15	6	21		
1563	41	8	18	26		
1564	-	12	8	20		
1565	36	8	22	30		
1566	45	8	13	21		
1567	52	-	-	-		10
1568	57	4	20	24		8
1569	60	16	14	30		12
1570	46	19	21	40		15
1571	65	28	23	51		29
1572	46	39	26	65		18
1573	50	11	17	28		30
1574	68	25	46	71		9
1575	67	-	-	-		13
1576	22	-	-	-		10
1577	32	21	13	34		3
1578	34	3	13	16		2
Total		237 (45%)	289 (55%)			

Les dades ens mostren l'alta mortalitat d'infants que es donà al segle XVI: de cada 100 defuncions, 55 eren de menors de 14 anys. Si ara comparem les defuncions reals de cossos i albats que consten al Llibre de l'Obra, produïdes entre 1568 i 1578, 359 en total, amb les que consten al Llibre 1 de Defuncions per al mateix període, que només són 125, veiem com són d'inexactes

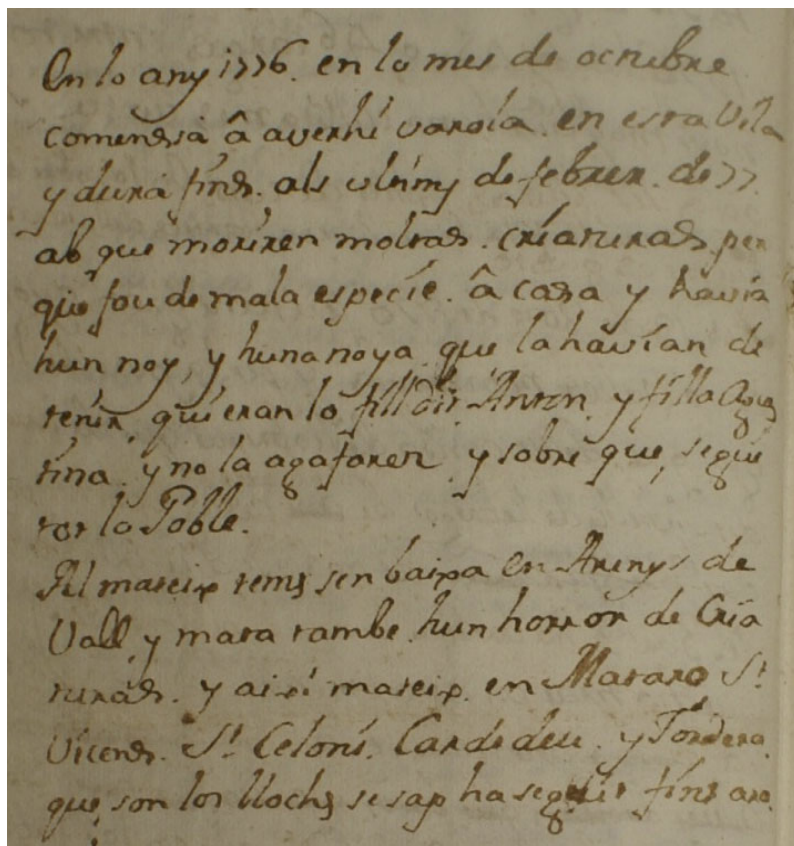
les dades amb les quals treballem i com poden ser equivocades les conclusions a les que arribem.

Per al segle XVII, la situació no millorà. El cas de Francesc Gelat ens mostra que fins i tot una pagesia que podem qualificar de benestant, patí el flagell de la mortalitat d'infants. El matrimoni dels Gelat va tenir nou fills, dels quals en van sobreviure cinc. Al seu llibre de memòries (12), Francesc Gelat va anotar les dades dels naixements dels seus fills i les defuncions que s'anaren produint: el 7 d'agost de 1686 va néixer Susanna; el 28 de setembre de 1688 nasqué Maria Rosa; el 30 de desembre de 1690 nasqué Francisca Julita que va morir al cap d'un any i 11 mesos; el 30 de setembre de 1693, vingué al món un minyó que fou primsenyat per la llevadora abans de morir; el 25 d'octubre de 1694 va néixer Joan Baptista, que va morir al cap d'un any i sis mesos; el 7 de setembre de 1700 nasqué Julita; el 13 de juliol de 1703, va néixer Josep Joan que va morir al cap d'una setmana; el 4 de gener de 1705, nasqué Francesca i el 25 de novembre de 1708 va néixer Pau.

Al llarg del segle XVIII, l'alta mortalitat d'infants continuà essent un gravíssim problema que posava en risc el creixement de la població catalana. Si mirem el període 1759-1781, amb les dades reals d'albats i cossos, veurem que res ha canviat o, fins i tot, ha empitjorat.

Any	Bapt.	Cossos	Albats	Total defuncions
1759	83	23	36	59
1760	78	15	29	44
1761	86	31	73	104
1762	74	37	34	71
1763	77	31	30	61
1764	59	45	28	73
1765	82	20	30	50
1766	72	27	19	46
1767	66	17	15	32
1768	72	20	77	97
1769	73	23	47	70
1770	79	17	37	54
1771	73	23	28	51
1772	90	13	22	35
1773	76	18	13	31
1774	72	18	20	38
1775	67	21	23	44
1776	73	17	75	92
1777	85	16	54	70
1778	70	13	26	39
1779	77	24	19	43
1780	75	20	22	42
1781	71	22	31	53
Total		511 (39%)	788 (61%)	1299

A la segona meitat del segle XVIII a Sant Martí d'Arenys, de cada 100 defuncions, 61 eren d'infants. Cal fer notar l'altíssima mortalitat d'infants produïda durant els anys 1776 i 1777, 129 en total, a causa d'una epidèmia de verola (13) que afectà tota la comarca. No va ser fins ben entrat el segle XIX o fins i tot al segle XX, que la mortalitat d'infants es va anar reduint de manera significativa.

Anotació d'Anton Bellsollé sobre l'epidèmia de verola de 1776

Una pèrdua d'infants tan elevada només es podia compensar amb una natalitat també elevada, amb el risc que això comportava per les mares en el moment del part, una autèntica prova de foc que moltes mares no superaven. El llibre de l'Obra esmenta tres casos en els quals varen morir la mare i l'infant, probablement en el moment de part: L'any 1571 fou enterrada la muller d'En Quirze Lledó i un seu albat; aquell mateix any, s'enterrà la muller d'en Jordà i el seu albat. L'any 1572, fou soterrada la muller de Pere Pasqual i un albat seu. A les dones encara no se les esmenta pel nom; elles només eren la mare, la muller, la filla o la sogra de l'hereu de la casa.

Podríem considerar la mortalitat d'infants com el fre més important cap a una demografia moderna, amb una natalitat i una mortalitat baixes; al mateix temps, és un indicador global de l'estat de les societats en el passat. La mort dels infants en el moment del naixement o mentre constituïren l'estrat més feble de la població, ens pot dir moltes coses

de l'estat econòmic de les famílies, de l'accés als aliments, de la medicina, de la situació de la higiene...

Al marge de l'estudi demogràfic, tanmateix, les dades del Llibre de l'Obra, ens deixen entreveure l'existència d'esclaus a les llars de les famílies més poderoses. L'any 1572, fou enterrat l'albat "del negre del batlle Trias" (14). L'any 1574, una nota avisa que "deu el batlle el terratge del catiu" (15).

3. La pesta, una malaltia endèmica a la Catalunya del segle XVI. L'epidèmia de 1560

Al costat de la mortalitat infantil, tenim la presència permanent i inquietant de la pesta, conformant els dos elements més decisius que frenaven el progrés demogràfic i material de les societats a l'Edat Moderna.

Representació de malalts de pesta amb el cos ple de bubons

Des de la seva aparició l'any 1348, la pesta ja no abandonà Catalunya. La seva presència esdevingué endèmica al llarg dels segles posteriors. Sempre hi hagué un indret, un poble, una vila o una zona afectats pel contagi. La situació s'agreujava quan la malaltia s'escapava del control de les autoritats i s'escampava per les poblacions properes. Pocs anys es deslliuraren de la urpada de la pesta. Situacions de pèrdua de collites per causes climàtiques o per episodis bèl·lics propiciaven l'expansió i agudització de l'epidèmia. Per al segle XVI tenim notícia de contagi els anys 1501, 1507, 1508, 1510, 1515, 1518-21, 1522, 1527, 1529, 1530, 1532, 1536, 1558, 1560, 1561, 1562, 1563, 1564, 1580, 1583, 1584, 1586, 1587, 1588, 1589-90, 1591, 1595, 1597 i 1599 (16). Els contagis que provocaren un nombre més elevat de víctimes a Barcelona foren els de 1530 (amb més de 6000 víctimes), el de 1558 (més de 4000 defuncions) i el de 1589-90 (amb més d'11000 morts)

(17). La pesta s'enduia en poques setmanes el migrat excedent de població acumulat al llarg dels anys.

Pere Gil en la seva Geografia de Catalunya, comenta que "Lo any 1530 fou en tota Catalunya tal la fam y pestilència que era compassió. Algunas personas que en ella se trobavan me han referit que era llàstima veurer la gent que moria de fam i pestilència" (18). Un panorama desolador que afectà tot el Principat.

L'any 1588, responent a la demanda dels síndics de Mataró, el bisbe de Barcelona Joan Dimas envià un requeriment al rector i vicari de Santa Maria de Mataró. L'escrit del bisbe feia constar que "en los años passats Nostre Señor fonch servit per nostres pecats, y càstich, y per sos alts y ocults judicis donar pesta en la present ciutat de Barcelona y en dita vila de Mataró", i com dit pesta cessà per intercessió de sant Roc, sant Cristòfol i sant Sebastià, s'acordà fer un vot de vila de celebrar els dies de les festivitats dels dits sants. Però, com que dit vot "no se serva tan degudament com seria rahó", el bisbe posava pena de 8 sous cada vegada que no es guardés les festes dels esmentats sants "com lo dia del diumenge" (19).

Probablement la pesta afectà Mataró i els seus entorns (hi ha notícia de pesta a la Vilanova de Palafolls l'any 1583) durant el cicle epidèmic de 1583 a 1588, cosa que motivà els vots de vila esmentats. La pesta, que era percebuda com un càstig diví, només podia ser aturada amb la intercessió dels sants del paradís, els únics que podien aplacar "la còlera de Déu". Els sants amb més devoció al nostre país foren, sens dubte, sant Roc i sant Sebastià, l'altar dels quals trobem a la gran majoria d'esglésies parroquials catalanes.

És difícil trobar indicis de l'afectació de la pesta en dades tan reculades, ja que com hem comentat, els registres parroquials s'iniciaren a Sant Martí d'Arenys l'any 1530 per als baptismes i l'any 1567 per a les defuncions. D'altra banda, però, les valuoses dades de defuncions de cossos i albats que trobem al Llibre d'Obreria (20), amb anotacions des de 1510 tot i que discontinües, ens permeten afirmar que la pesta de 1560 afectà de ple i amb virulència la població de Sant Martí d'Arenys. Els obrers del període 1560-1561 anotaren el contagi de la família de ca n'Amar de la Torre, amb les quantitats que s'hagueren de pagar per l'enterrament:

"Per n'Amara Sala del Mas per cos, 1sou 6 diners.
Per n'Amar qui hes mort de pesta, 1 sou 6 diners.
Per sa muller, qui és morta de pesta, 1 sou 6 diners.

Per son fill Gaume, qui hes mort de pesta, 1 sou 6 d.
Per sa filla qui hes morts de pesta, 1 sou 6 diners.
Per tres albatz qui són morts de pesta en dita casa, 2
sous 3 diners” (21).

No sabem si les autoritats sanitàries clausuraren el mas Amar de la Torre amb les primeres notícies del contagi, provocant la mort del matrimoni i cinc fills, o bé, la família intentà amagar els primers indicis de pesta, cosa força freqüent però molt imprudent, ja que provocava irremeiablement el contagi dels membres de la família. Probablement la pesta afectà altres persones de Sant Martí d'Arenys. Ara bé, ja fos pel seu estat de pobresa o pel fet de ser empestats, no se'ls enterrà al fossar i, en conseqüència, no han deixat rastre a la documentació.

Molt s'ha parlat de l'epidèmia de pesta que va motivar fer un vot de vila a Sant Roc. Bernat Salbanyà fins i

va amb un altar dedicat a Sant Sebastià, Sant Jaume i Sant Roc. El vot era una resposta adequada per tal d'aturar aquell *càstig de Déu*. Qui sap si no es va fer una reunió de la Universitat per prendre aquella decisió. Posteriorment, la celebració de la diada del sant degué portar a la creació de la confraria de Sant Roc i a la construcció del seu altar compartir amb Sant Joan a l'església vella de Santa Maria d'Arenys (23).

1. Citat per Antoni Simon i Tarrés. “La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització”. *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 10. Barcelona, gener 1992. Pàg. 218.
2. *Ibidem*. Pàg. 220.
3. Jordi Nadal i Emili Giralt. *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1966.
4. Alexandra Capdevila i Muntadas. *Quan la terra promesa era al sud*. Mataró: Fundació Iluro, 2014.
5. Josep Maria Pons i Guri. *Quan nasqué, s'emancipà i s'organitzà una vila*. Lleida: Pagès editors, 1999. Pàg. 21.
6. *Ídem*. Pàg. 23.
7. Arxiu Diocesà de Girona. Visites Pastoral. Boil, 1527.
8. Arxiu Parroquial d'Arenys de Munt digitalitzat. Llibre 1 de Baptismes, 1530, 1560. Llibre 1 de Defuncions, 1567-11592.
9. Els nenes i nenes difunts fins als 7 anys d'edat. En realitat, aquesta edat s'allargava fins als 11-12 anys per a les nenes i 13-14 anys per als nens, quan rebien la primera comunió. Aquest allargament de l'edat podria estar relacionat amb el fet que el cost de l'enterrament dels albatz era la meitat del que costava el d'un adult. Per a la majoria de famílies, molt mancades de recursos, els interessava fer constar les defuncions com a albatz.
10. Arxiu Parroquial d'Arenys de Munt digitalitzat. Llibre 1 d'albatz, 1758-1781.
11. Arxiu Històric Fidel Fita. Llibre de l'Obra parroquial de Sant Martí d'Arenys, 1510. Còdex 208.
12. Antoni Simon. *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. Barcelona: Curial, 1993. Pàgs. 71 a 73.
13. Llibre de dèbits y crèdits de la casa Bellsoll de la Torre. Pàg. 5v°.
14. Arxiu Històric Fidel Fita. Llibre de l'Obra parroquial de Sant Martí d'Arenys, 1510. Còdex 208. Foli 69v°.
15. Arxiu Històric Fidel Fita. Llibre de l'Obra parroquial de Sant Martí d'Arenys, 1510. Còdex 208. Foli 75 v°.
16. Antoni Simon i Tarrés. “La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització”. *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 10. Barcelona, gener 1992. Pàgs. 217 a 258.
17. *Ibidem*. Pàg. 228.
18. Citat a “Catalunya Moderna” d'Antoni Simon, dins de la *Història de Catalunya*, dirigida per Albert Balcells. Barcelona: L'esfera dels llibres, 2004. Pàg. 358.
19. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Llibre 3 de baptismes. 1597-1627. Carta de 15 de gener de 1588.
20. Arxiu Històric Fidel Fita. Llibre de l'Obra parroquial de Sant Martí d'Arenys, 1510. Còdex 208.
21. *Ídem*. Fol. 54.
22. Bernat Salbanyà. *Sant Roc, vot abans de vila*. Arenys de Mar: Patronat de Sant Roc, 2017. Pàg. 267.
23. D'acord amb els llibres de Testaments, sabem que a l'església vella de Santa Maria d'Arenys hi havia tres altars: l'altar major dedicat a la Verge Maria, i els dos laterals, un dedicat a Nostra Senyora del Roser i l'altre dedicat a Sant Joan.

Altar de Sant Sebastià, Sant Jaume i Sant Roc

tot apunta que, davant l'absència de dades de contagis a final del segle XVI, “*Arenys no féu mai un vot de vila per demanar a Sant Roc que els protegís contra la pesta, sinó que féu un vot de vila per agrair-li que, sense demanar-ho, li hagués donat protecció*” (22). Ara bé, sabem que les dades que ens arriben d'un temps tan reculat són una part ínfima del que fou la realitat, rica i complexa com totes les realitats, i que l'absència de dades sobre uns fets no implica que aquests no haguessin existit. Ara sabem que els anys 1560 i 1561 es donà un contagi important a Sant Martí d'Arenys. La gravetat de la situació pogué portar els obrers i parròquia (rector i beneficiats) a fer un vot a Sant Roc de *guardar la seva diada com si fos un diumenge*. El temple parroquial de Sant Martí d'Arenys ja compta-

DEL CAMP DE PLAÇA AL CARRER SANT MARTÍ. 1719-1723

Francesc Forn i Salvà

1. La Riera, un indret força inhòspit

Durant bona part de la història de Sant Martí d'Arenys, la Riera fou considerada un lloc inhòspit i perillós. El fet de la precària o nul·la canalització del seu llit sorrenc, mitjançant mots o barders, ocasionava el desbordament en cas de rierada forta, amb el negament dels camps de blat de les zones baixes de la vall i el perill d'inundació per a les edificacions properes. Els pocs masos que s'havien atrevit a apropar-se al llit sorrenc ho havien fet a una distància prudent, a resguard dels embats de la rierada. Força conflictiva era la situació del sector de llevant, davant de l'església parroquial, on la curvatura de la Riera empenyia amb força la rierada cap als camps ubicats en aquell sector.

L'església romànica de Sant Martí d'Arenys, aixecada en ple segle XIII, amb una portalada encarada a ponent, girava l'esquena a les sorres de la Riera talment com si no en volgués saber res. La Riera, un espai natural amb moltes limitacions però també amb molts recursos, actuava bàsicament com una via de comunicació per a persones i mercaderies. Pocs degueren pensar que aquella barreja de sorres, pedres i canyes arribaria a ser el carrer major de la població de Sant Martí d'Arenys.

2. La construcció de la nova església i el Camp de Plaça

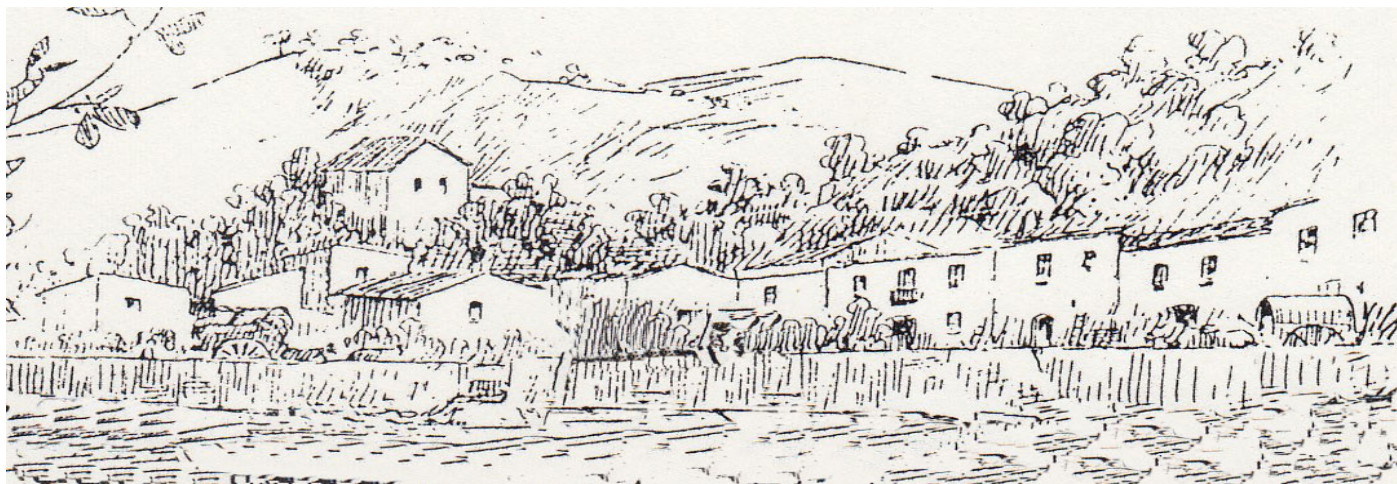
La situació va canviar amb la construcció de la nova església gòtica de Sant Martí d'Arenys, a partir de la primera meitat del segle XVI. La façana de la nova església, encarada cap a la Riera, amb una plaça espaiosa al seu davant que incloïa el cementiri, va revalorar el nou espai urbà que s'havia creat entorn del temple parroquial. Tot l'espai

que abastava la nova església fins a l'altra banda de la Riera, tocant a la penya dels Bellsollers, fou anomenat Camp de Plaça. Amb el nou temple parroquial es va propiciar un impuls urbanitzador en els seus entorns, desconegut fins aquells moments.

Els grans beneficiats de la revalorització del nou espai urbà foren els amos i senyors dels terrenys propers a l'església i a la Riera: els Borrell, a ponent, i els Bellsollers a llevant. Ja hem vist en una publicació anterior (1) com els primers que s'aprofitaren de la nova situació foren els Borrell. A partir de 1560, Antoni Llobet àlies Borrell, gendre i propietari del mas Borrell, començà a establir nombrosos cossos de terra al llarg dels dos carrers que anaven prenent forma en aquells moments: el carrer Vell i el carrer Nou, anomenats indistintament carrer dels Capellans o carrer de l'Església. Cap a l'any 1600, els dos carrers ja estaven plenament conformats, creant una primitiva estructura urbana a la banda meridional de l'església.

El Camp de Plaça al segle XVII

El carrer Sant Martí al segle XIX, una imatge molt semblant a la que deuria tenir al segle anterior. Al fons, a l'esquerra destaca la casa-torre de Can Bellsollell. Dibuix de Francesc Flos i Calcat a la revista La Costa de Llevant

A l'altra banda de la Riera, els Bellsollell mantingueren les seves possessions sense realitzar cap canvi durant tot el segle XVII, de tal manera que la Riera continuà com a via de pas, força lluny del que seria un carrer estructurat. Probablement una paret delimitava els camps de cereals sembrats a la part baixa dels terrenys dels Bellsollell i els protegia de les avingudes d'aigües pluvials.

La primera notícia que tenim de canvis en les propietats dels Bellsollell és de l'any 1698 (2). Aquell any, Salvador Bellsollell casava la seva filla Maria Teresa amb un prohoms del poble, en Miquel Pibernat. En Bellsollell no podia pas quedar malament, de tal manera que la seva filla aportà un considerable dot de 600 lliures al casament. Per poder fer front a aquest dot, Salvador Bellsollell es decidí a fer una *venda a carta de gràcia* (3) a Narcís Regàs, ferrer, “de tot aquells tros de terra davant la plassa pública, de tinença de dues quarteres de sembradura”, per preu de 220 lliures. Els terrenys afrontaven a l'est amb les possessions dels Bellsollell “al peu del marge de las alzinass”, al sud amb la propietat dels Regàs (4), a l'oest amb la Riera i al nord amb la possessió dels Bellsollell (5).

Com a conseqüència d'aquesta venda veurem com, a la part baixa del Camp de Plaça, seran els Regàs, amb el permís dels Bellsollell, que començaran a fer establiments de cossos de terra per construir-hi casa.

3. La creació del carrer Sant Martí: 1719-1723

El 28 d'octubre de 1719, Francesc Bellsollell de la Torre signà 12 contractes d'establiments de cossos de terra dins dels terrenys de la seva propietat a llevant de la Riera, uns contractes que en l'espai de quatre anys portarien a la materialització del carrer major del poble: el carrer Sant Martí (6).

El primer establert va ser Feliu Gual, sastre, amb dos cossos de terra, al lloc dit Camp de Plaça “*nunc vero lo carrer de Sant Martí*”, és a dir, ara anomenat el carrer de Sant Martí (7). Cada cós de terra feia 26 pams d'ample (5,20 metres) i 315 pams de fondària (63 metres), una llargada que anava des de la Riera fins a “*la rasa de les alsines*” de la propietat dels Bellsollell. A la part de la Riera, s'havien de deixar 18 pams (3,60 metres), “*franchi pro carrario*”, és a dir, lliures per al carrer, “*sens poder entrar endavant ni endarrera de la paret de la Riera*” (8). Els cossos afrontaven a l'est amb la propietat dels Bellsollell, al sud amb les terres de Jaume Regàs, ferrer, a l'oest amb la Riera i al nord amb terrenys del Bellsollell en els quals s'anaren realitzant els successius establiments. Per cada cós de terra, Feliu Gual havia de pagar 3 lliures anuals. A més, com a primer establert, tenia l'obligació de fer la primera paret mitgera “*de pedra, cals y argila fins al sostre i teulada*”, fins al pròxim mes de març, paret sobre la qual “*dehuen carregar los qui y stabliran dins un any primer vinent*”. Al mateix temps, calia que aixequés una tanca al capdamunt de els dits cossos, com a separació dels terrenys dels Bellsollell.

Aquell mateix dia, Francesc Bellsollell va anar establint els cossos de terra de la seva propietat, un al costat de l'altre, en direcció cap al nord, és a dir, Riera amunt. Primer fou Joan Clavell, negociant d'Arenys de Mar, un cós i mig de terra, enganxat amb el de Feliu Gual, al qual havia de donar 2 lliures i 10 sous “*en adjutori de la primera paret de pedra, cals y argila en que lo he obligat haja de fabricar*” (9). Cada cós, com tots els que s'establiran, feia 26 pams d'ample i 315 de llarg. Tots, també, havien de deixar “*18 pams francs per carrer sens poder entrar endavant ni endarrera de la paret de la riera*” (10). A continuació, trobem tots els altres: Salvador Llurià, bracer, amb

un cós i mig; Salvador Catà, boter, un cós i mig de terra; Jaume Serra, bracer, un cós i mig; Bernat Vinyas, bracer, cós i mig; Josep Roca, rellotger, cós i mig; Miquel Vergés, bracer, un cós de terra; Josep Soler, bracer, un cós; Joan Rossinyol, bracer, un cós; Jaume Joseph, boter, un cós; Pere Cassà, bracer, un cós (11).

Un parell de mesos més tard, l'1 de gener de 1720, va ser Jaume Regàs, ferrer, qui, amb el permís de Francesc Bellsollé, anà establint cossos de terra a la part baixa del Camp de Plaça. El primer establert fou Llorenç Arnau, vidrier, amb tres cossos de terra al carrer ja anomenat de Sant Martí, de 94 pams d'amplada i 94 pams de llargada. El contracte, de manera semblant als anteriors, establia que calia deixar "*decem octi palmo franchi pro carrario, sens poder entrar endavant ni endarrera de la part de la Riera*" (12). El preu també era de 3 lliures per cós de terra. Dit Arnau tenia obligació de fer una tanca al capdamunt dels cossos de terra i tenir ben conduïda una rasa que partia de la serra i buidava en el Rial de les Alzines; al mateix temps, havia de deixar sis pams de distància respecte de la propietat dels Regàs per tal que hi pogués passar l'aigua "*y tràurer aquella a la Riera*" (13). D'altra ban-

da, el contracte contemplava que "*dit Llorenç Arnau puga fer una gruta allí ahont menos dany puga donar a la penya, que queda en poder de dit Bellsollé*" (14).

El 12 de setembre de 1723, Jaume Regàs establí al rector Ignasi Ballester dos cossos de terra, a continuació del primer establiment de Feliu Gual per la banda sud, Riera avall. Les mesures de cada cós eren les mateixes que els anteriors: 26 pams d'ample i 315 pams de llargada (15). Aquell mateix dia, signà contracte amb Joan Banchs, sastre, per un cos de terra enganxat amb l'anterior, una mica més ample (29 pams) i de la mateixa llargada i, a continuació, efectuà un nou establiment a Francesc Alsina, boter, d'un cos de terra d'una amplada igual a l'anterior.

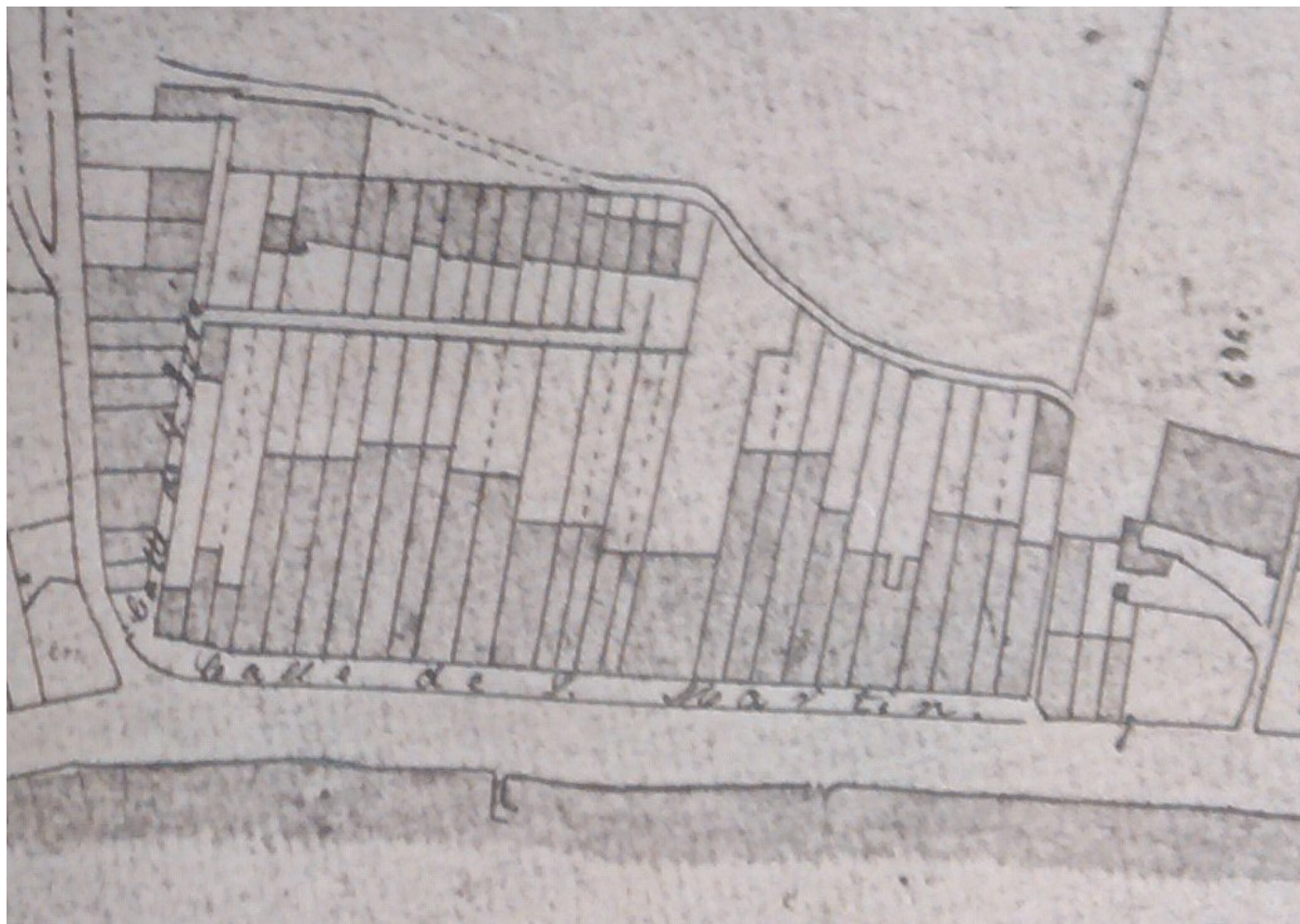
Poc després, es contractaren nous establiments a la part baixa de la Riera, ja superat el Camp de Plaça, un sector que ja rebia el nom de La Penya. Així trobem que el 8 de desembre de 1723, Francisco Homar y Pasqual, tinent del regiment d'Extremadura, senyor del mas Pasqual de la Torre, signà contracte d'un cos de terra a Francesc Tarrés, al lloc dit La Penya (16). A continuació el tinent signà nous contractes amb Joan Tarrés i amb Josep Puntés dins de la mateixa zona.

Cap a 1725, i en menys de quatre anys, s'havia conformat el que seria carrer major de Sant Martí d'Arenys. El carrer Sant Martí, abans Camp de Plaça, presentava a la banda de llevant de la Riera, una paret que separava el carrer pròpiament dit de les sorres de la riera i una vintena de cases de cós o doble cós bastides arran de carrer. A la banda de ponent en canvi, la urbanització es retardava i només s'hi havia aixecat algun edifici prop de la Plaça de l'Església i l'imponent casal-torre de Can Pibernat.

La creació del carrer Sant Martí tingué una importància urbanística cabdal per al futur del poble, ja que s'havia conformat el carrer que relligaria les dues

El carrer Sant Martí, perfectament conformat, l'any 1786 segons el plànol del geòmetra Mateu Puig

El carrer Sant Martí l'any 1862, segons el plànol elaborat per l'arquitecte Daniel Sans, amb la paret que separava les sorres de la Riera del carrer pròpiament dit. A la part de les eixides es veu el traçat del carrer que serà la futura carretera de Sant Celoni

barriades més important del poble en aquells moments: els carrers Vell, Nou i Olivera, d'una banda, i el carrer Panagall, Barracar i Sant Antoni de l'altre.

Sant Martí d'Arenys havia evolucionat d'una població rural semi concentrada, habitual als segles XVI i XVII, a un poblament rural concentrat. Aquesta novetat urbanística portaria, al llarg dels anys posteriors, un nou sentiment de pertinença a una renovada comunitat municipal i que es manifestaria en l'adquisició de nous senyals d'identitat, com serien, entre d'altres, un nou escut i nou estendard municipals.

pactat.

(4) Tal com esmenten els documents d'establiments, els Regàs havien estat establerts pels Bellsollers anys abans de tots aquests contractes.

(5) *Ibidem*.

(6) Tots els establiments van ser emfitèutics. Els establiments emfitèutics eren establiments indefinits, a canvi d'un pagament fix anual al propietari. Aquest contracte donava una quasi-propietat als establerts ja que podien sots establir a altres persones, podien donar en herència la casa i les terres... Aquest contracte fou molt comú a la Catalunya dels segles XVI, XVII i XVIII.

(7) Arxiu Històric Fidel Fita i Municipal d'Arenys de Mar. Secció notarial. Arenys. Notari Marià Arquer de Portell. 1718-1721. Vol. 271. Fol. 71v°.

(8) *Ídem*. Fols 71v° i 72.

(9) *Ídem*. Fol 72v°.

(10) *Ídem*. Fol. 73.

(11) *Ídem*. Fols. 73 a 81v°.

(12) *Ídem*. Fol. 2v°.

(13) *Ídem*. Fol. 3.

(14) *Ídem*. Fol 3v°.

(15) Arxiu Històric Fidel Fita i Municipal d'Arenys de Mar. Secció Notarial. Arenys. Notari Gabriel Arquer de Portell. 1723-1725. Vol. 274. Fol. 155.

(16) Arxiu Històric Fidel Fita i Municipal d'Arenys de Mar. Secció Notarial. Arenys. Notari Gabriel Arquer de Portell. 1723-1725. Vol. 27

(1) Francesc Forn i Salvà. "L'església romànica de Sant Martí d'Arenys". *Arennios*, núm. 10. Segona època. Arenys de Munt, desembre de 2018.

(2) Arxiu Històric Fidel Fita i Municipal d'Arenys de Mar. Secció Notarial. Arenys. Notari Jaume Arquer. 1698. Vol. 257. Fol. 269v°.

(3) La venda a carta de gràcia fou molt utilitzada fins al segle XVIII. Consistia en la venda d'un bé immoble (casa, hort...) amb la condició que el venedor podia recuperar allò que havia venut per la mateixa quantitat de diners dins d'un termini

JOAN FONTBONA I PASCUAL. UN AVIADOR REPUBLICÀ D'ARENYS DE MUNT MORT EN LA GUERRA DE 1936 A 1939

Elies Surroca i Campàs

Quan esclatà la guerra civil espanyola molts joves d'Arenys de Munt s'allistaren a les diferents milícies o columnes de voluntaris per lluitar contra el feixisme. Les divisions Malatesta, Macià-Companys, Bayo, Graells, etc, foren alguns dels llocs de destí dels voluntaris arenyencs. Molts dels que no varen perdre la vida al front foren afusellats o van patir penes de presó, acusats de "*Rebelión Militar*".

En Joan Fontbona, treballador del tèxtil, minyó nascut l'any 1917 i fill d'en Josep Fontbona i Salicrú, empresari tèxtil i, de la Maria Salicrú i Casas (residents a la Travessia Pujades, 2), també va voler aportar la seva contribució en la lluita contra el feixisme, però, en el seu cas, no s'enrolà en cap columna dels voluntaris que lluitaven a les trinxeres, sinó, que va preferir fer la guerra des de l'aire i per això, s'allistà a les forces aèries.

Un cop li fou aprovada la seva sol·licitud per ingressar a l'Acadèmia de l'Aire, marxà cap a l'aeroport de Los Jerónimos, a on arribà el mes d'agost de 1937, essent enviat en primer lloc, a l'escola de capacitació teòrica situada al monestir del mateix nom del poble de La Ñora (Múrcia)(1), per realitzar l'examen d'ingrés i els cursos lectius. L'ensenyament militar i la disciplina anaven a càrrec del coronel Ursaiz. Un cop acabada aquesta primera fase de preparació, el 31 d'octubre passà a l'aeròdrom d'Alcantarilla per iniciar la "*Enseñanza Elemental de Pilotaje*". Al mateix temps, que rebien les classes tècniques d'aviació, eren, també preparats, per part d'oficials i sergents de tropa, en la instrucció militar. El Cap d'instrucció era el capità Luis Riaño i el comissari polític del camp, l'Antonio Cañizares.

1. Curs de Pilot de guerra a la *Escuela Elemental de Pilotos de Alcantarilla*

Segons les anotacions que en Joan anava fent al seu *Quadern de Navegació*, podem establir de quina manera estava estructurat el curs de pilot(2), que estava compost de 4 fases diferenciades (ensenyament bàsic, pràctiques d'acrobàcies, enlairaments, aterratges, combat, etc.), que durava aproximadament unes 70 hores i s'executava seguint aquest ordre:

1è - "*Ensenyament bàsic*" (12 hores), efectuant 138

tomas (enlairaments i aterratges) amb els oficials instructors: Sergents Ortega i Vinyals, tinents Segura i Ferrés i el capità Montero. L'aparell utilitzat en aquest cas fou el biplà (3) de doble comandament De Havilland Moth Major.(veure annex 2)

2n - "*Control i doble comandament*" (17 hores), efectuant 207 *tomas* amb els instructors: Tinents Segura i Castañedo; capitans Montero i Castoñondo. Els aparells utilitzats foren el biplà Moth Major i l'Hispano Suiza E-34.

3r - "*Acrobàcies i Cercles*" (20 hores). Efectuant 190 *tomas*. Vols tot sol, sense instructor i amb els aparells: Moth Major i l'Hispano E-34.

Joan Fontbona i Pascual...

4t - “Transformació” (4), (19 hores) a l’aeròdrom de La Ribera. Efectuà 38 *tomas* (amb les proves d’ensenyament bàsic, Parella, Passos a la vertical, Patrulla, Cercles, etc.) actuant d’instructors els capitans Luis Besonia i Francisco Piedra; tinents Rodríguez Aguayo i Ramon Fernández. En aquesta fase van utilitzar els aparells: Moth Major, Breguet-XIX i l’Hispano E-34.

Polikarpov I-15, popularment *Xato*

En Joan acabà el curs de pilot el 19 de gener de 1938 i el dia 23 sortia el seu nomenament com a pilot militar i sergent de l’exèrcit de l’aire (B.O.E. Núm. 23 de 27 de gener de 1938), conjuntament amb els seus companys de promoció: Santamaria, Cirera, Pérez, Zarza i Marco.

2. Destí provisional al “Quadre Eventual de Celrà” (5).

Un cop amb el títol, es quedà a l’aeroport de La Ribera per continuar amb l’entrenament. Els dies 21 i 27 de gener va efectuar vols de “Re-entrenament i Protecció” amb un avió Moth Major i sense instructor. Però, el 18 de febrer fou enviat, provisionalment al Quadre Eventual de Celrà (Girona)(6). Aquí es va dedicar a patrullar pels cels gironins, amb grups de tres avions (El cap de la patrulla al centre, i els altres dos, un a cada costat, P.D i P.I). Volaven amb aparells: Caudron C-600 Aiglon, Farman-230 i Hanriot-182.

3. Breu estada a l’aeroport auxiliar de La Torrecilla

Després de 15 serveis de patrulla per les comarques de

Girona, tornà a Múrcia a finals de mes de març i a mitjans d’abril l’enviaren a l’aeroport auxiliar de La Torrecilla (Lorca), a on estigué fent servei, també de patrulla per la zona d’Albacete, però, sense intervenir en cap topada amb l’enemic (almenys no ens consta). Utilitzà per a aquestes missions un avió Caudron C-270 Luciole i tingué com a copilots els sergents Goula i Vilar.

4. Re-entrenament amb el Breguet-XIX a l’aeroport de La Ribera.

El 6 de juny tornà a La Ribera per fer 4 sortides d’entrenament amb un caça Breguet-XIX, portant com a supervisor el tinent Franco. El mateix dia, inicià també i fins al dia 19, un sèrie de 17 sortides en solitari amb un avió Hispano E-34, per practicar amb altres aviadors els vols en patrulles de tres. El 27 del mateix mes, formant part encara, del *Cuadro Eventual* fou traslladat a l’aeròdrom auxiliar de Campotejar (Archena), fent 3 vols de patrulla pels voltants de la ciutat.

Avió biplà de caça i bombardeig *Delfin*

5. Inici del curs de pilot d’Hidroavions.

Com que, en Joan, suposem, no suportava l’espera de destí amb tan poca activitat, es va apuntar voluntari per fer un curs de pilot d’hidroavió. Començà les classes el 12 de juliol a l’aeroport de La Ribera, amb el tinent Izquierdo d’instructor i utilitzant hidroavions Macchis (Casa-Macchi M-18) per les pràctiques de vol. Del 12 de juliol al 31 va fer 3,10 hores d’aprenentatge bàsic, amb 69 sortides. Del 4 al 19 d’agost va fer pràctiques de *Circuitos Acrobacias* i altres exercicis complementaris. (total: 5,51 hores de vol en 81 enlairaments).

6. Curs de pilot de Caça.

Encare, no havia acabat el curs de pilot d'hidros, quan va decidir deixar-lo a mitges i apuntar-se al nou curs de pilots de caça que anaven a començar al cap de pocs dies. El 29 d'agost al mateix aeròdrom de La Ribera, sota les ordres del comandant Luis Besonia i amb els tinents Robledano, Gil, Olmos i Rodrigo com a instructors, inicià el curs de pràctiques de caça, que constava de quatre grups d'aprenentatge: "*Vuelo en Formación, Acrobacia General, Tiro i Combate*", impartits en aproximadament, unes 40 hores i què, en el cas d'en Joan Fontbona es va desenvolupar de la següent manera: (8)

1r. Grup.- Del 29 d'agost al 4 de setembre, amb els instructors: tinents Rodrigo Rodriguez i Rafael Robledano. Van dedicar-hi 4,45 hores, amb 11 enlairaments. Amb pràctiques de: "*Círculos, Pérdidas, Virajes de 360 grados a la vertical, etc.*". L'avió utilitzat fou l'aparell francès Caudron "Aiglon"-C600.

2n. Grup.- Del 7 de setembre al 18, amb l'instructor: Tinent Rodrigo Rodriguez. Temps empleat: 4,41 hores. Enlairaments: 11. Pràctiques de: "*Círculos, Reeverseman, Resbalamiento, Rizo, Barrena, etc.*". L'avió utilitzat fou el Moth Tiger "Major"-EM.

3r. Grup.- Dia 19 de setembre, amb l'instructor: Tinent Gerardo Gil. Aquest grup operava al camp auxiliar de El Palmar. Aquí, realitzà pràctiques de: "*Tonel rápido y volado, medio tonel y medio rizo, caída de la hoja y vuelo invertido*". L'aparell utilitzat fou un Moth Tiger Major-EM.

4t. Grup.- Del 20 de setembre al 7 de novembre, amb l'instructor: Tinent Juan Olmos. Van executar pràctiques de: "*Combate, Ejercicios de Tiro, Tonel, Perdidas, Medio Rizo y medio tonel, etc.*", als camps d'entrenament de, El Palmar "La Alcanara" i "Alcantarilla". Temps

empleat: 6,30 hores. Enlairaments: 23. Els aparells utilitzats foren els caces: Fokker-DXXI, el Nieuport Delage NiD i el monoplaça Romano R-82. El 10 de novembre, en Joan ja era oficialment pilot de Caça.

Hores de vol del curs de Caça : 1è. Grup: 4,45 hores - 2n. Grup: 4,41 hores - 3r. Grup: 7,56 hores - 4t. Grup: 15,55 hores. Total: 33,17 hores en 85 enlairaments.

El sergent Joan Fontbona i Pascual, pilot de caça

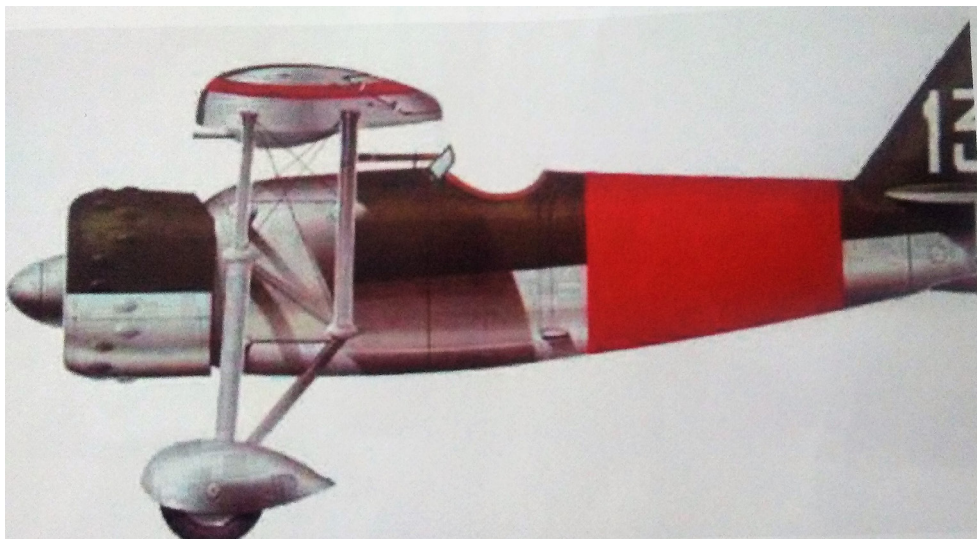
7. Pas al Cuadro Eventual de Caza i trasllat de l'escola de vol.

Com era normal, un cop acabat el curs de pilot de caça, els nous aviadors passaven al *Cuadro Eventual de Caza*, en espera de destí. Però, un fet important, va coincidir amb l'obtenció del títol de pilot de caça d'en Joan. Fou el trasllat durant el

mes de novembre de 1938, de la *Escuela de Vuelo y Combate* al nou camp d'aviació de Lorca, conjuntament amb el *Cuadro Eventual de Chatos* on hi estava integrat en Joan Fontbona. També, s'hi va traslladar la *Escuela de Transformación de Pilotos de Caza* que provenia dels Camps d'Alcantarilla i d'El Palmar. Els pilots van arribar el dia 7 de novembre a Lorca amb autocar, excepte en Joan Fontbona que hi anà amb l'avió del sergent Tomàs Saladrigas. El perquè d'aquest trasllat, es explicat amb molta claredat per en Miguel Santiago Puchol al seu treball *El Aeródromo de Lorca*(9) i del que n'hem extret el següent resum:

"En 1936 va ser atacada la base naval de Cartagena i l'aeròdrom de Los Alcázeres. El 1937, també fou atacada la fàbrica de guerra núm. 20 i la de pólvora de La Ñora i el 1938 nous objectius: "Águilas", "Mazarrón" i la base de La Ribera. Aquest atac a la base, va fer que es possessin en marxa amb més rapidesa els treballs de construcció d'un nou camp d'aviació a Lorca.... En

la matinada del 20 de setembre de 1938 un Heinkel HE59B-2 (Zapatones), hidroavió alemany amb base a Pollença, va bombardejar la base de "La Ribera" i l'aeròdrom "18 de Julio". A La Ribera estava situada l'Escola de Vol i Combat i el "Cuadro Eventual" de Chatos". Els bombardeigs es van centrar als hangars i dipòsits de benzina provocant grans incendis. Les matinades del 10, 14 i 15 d'octubre, i el 2 de novembre tornaren els "Zapatones" deixant les infraestructures força malmeses. L'aviació alemanya ja coneixia massa bé la situació dels principals aeroports republicans a la zona de Múrcia. Calia buscar nous emplaçaments. Van començar els trasllats a El Palmar i Alcantarilla però, sorgiren altres opcions més segures, com eren els paratges del voltant de Lorca. En uns terrenys a 4 kilòmetres al sud-est de Lorca s'ubicà el camp de La Torrecilla i a una finca expropiada de Bujércal hi van instal·lar l'aeròdrom de "La Alcanara" (o de Lorca, com normalment era conegut). Els arbres que envoltaven la zona serviren per a camuflatge del camp. L'aeròdrom quedava a 11 kilòmetres del centre de Lorca. A finals d'octubre s'hi traslladà a aquest camp l'Escola de Vol i Combat i amb ella el "Cuadro Eventual de Chatos" (pilots amb el curs ja acabat). Dies més tard, també van arribar els pilots de l'Escola de Transformació, procedents d'Alcantarilla i d'El Palmar, que continuarien actives. L'Escola de Vol estava dirigida pel comandant Luis Besonia Fraile. A pocs kilòmetres de Cartagena, també, s'hi va construir el camp auxiliar La Aparecida, a on van estacionar els avions que la defensa de costes, tenia dedicats a la protecció dels atacs a Cartagena pels avions alemanys i italians procedents de Mallorca..."

Dewoitine D-371

8. Ubicació dels pilots al Camp de Lorca i continuació de les pràctiques.

Un cop arribats a Lorca i, en ser una instal·lació petita, els pilots es van distribuir entre aquest camp i el de La Ribera, anant rotant cada 15 dies. A partir de primers del mes de gener, també es van establir alguns pilots a La Aparecida (els del Grup de Defensa de Costes). Els mesos de novembre i desembre, a prop de 40 alum-

nes van passar per les instal·lacions de Lorca per tal, d'acabar el curs de caça. Exercien de professors, el tinent Juan Olmos, el tinent José Rodríguez i el sergent Tomàs Saladrigas. El comandant Besonia, cap de camp, va continuar també, com a cap del Cuadro Eventual.

Els alumnes i el personal de terra els van ubicar en la Casa de los Salazar (a L'Alberca) de Lorca, els instructors de vol a l'hotel España i, en Joan i els altres pilots, es van hostatjar a l'hotel Comercio de Lorca. Passaven les estones lliures en un saló del carrer Lope Gisbert – a on tenien una pianola – i passejaven els diumenges pel paratge de La Corredera. També, anaven a comprar a una pastisseria dels Cuatro Cantones o anaven al cine Teatro Guerra(10). Cada matí, els anava a buscar un autobús per traslladar-los al camp d'aviació de La Alcanara. Un cop al camp, els pilots del quadre eventual de caces, es dedicaven a fer pràctiques de vol (exercicis de tir, acrobàcies, patrulles i combats entre ells). En Joan s'integrà, per fer aquestes pràctiques, al 3r. Grup d'ensenyament de pilots de caça, que dirigia el tinent Juan Olmos. Era qüestió de preparar-se per entrar en combat, fet que ja, es preveia imminent. Avions utilitzats per aquestes pràctiques: Focke Wulf-55 Stosser i Nieuport Delage.

Del 30 de novembre al 9 de desembre, es dedicaren a fer pràctiques de tir i combat (2,38 hores en 7 sortides). Els aparells utilitzats per a q u e s t e s pràctiques foren els avions de caça: Caudron Ai-

glon, Focke Wulf, Nieuport i Xatos I-15. Els combats simulats, en Joan els realitzà contra els pilots Rafael Pastor, Joan Saperas i Victoriano Navárez.

El dia 19 de desembre, continuaren els entrenaments, només amb Xatos (Polikarpov I-15). El cap Instructor fou, el capità Antonio Jiménez. Els dies 29 i 30 de desembre realitzaren entrenaments al camp d'Alcantarilla. (2 hores) amb un avió Tiger Major.

Resum d'hores volades per en Joan, des de la seva arribada a Alcantarilla, fins al 31 de desembre de 1938:

"Elemental" 22,26 hores.

"Transformación" 24 hores. Avions: *Moth Major* - *Tiger Major* - *Breguet 19* - *Hanriot 8*.

"Cuadro Eventual B" 8,20 hores. Avions: *Hispano E34* - *Caudron C600* - *Farman 230*.

"Curso Hidros" 5,51 hores. Avions: *Macchi M18* - *Fokker-DXXI* - *Nieuport Delage*.

"Curso Cazas" 33,17 hores. Avions: *Romano R 82* - *Focke Wulf 55*

"Doble Mando y Control" 21,30 hores. Avions: *Polikarpov-I-15 "Xatos"*.

Hores Totals = 126,49 Total enlairaments = 776

A principis de gener de 1939, el tinent Olmos va proposar al capità José Riverola, cap de la "4ª Escuadrilla

Joan Fontbona i un amic davant l'església de Lorca

del Grupo 71 Los Delfin que els nous sergents, pilots del Cuadro Eventual de l'aeròdrom de Lorca, en espera de destí – i entre els quals s'hi trobava en Joan Fontbona – a part, de continuar fent pràctiques de

combat i acrobàcies, fessin també missions de patrulla i vigilància sobre el port de Cartagena, l'Arsenal i les platges, en suport dels Grumman Delfin de la *Defensa de Costas*. No van arribar a entrar en combat.

Hores de vol, exercicis i sortides efectuades al nou camp de Lorca d'en Joan, fins que fou destinat a "Defensa de Costes":

Avió: Polikarpov I-15 "Xato" - 5,51 hores - 16 sortides, fent **"Acrobacias y Patrullas"**.

Avions: Dewoitine-D27 i Caudron "Aiglon" - 3,03 hores - **"Acrobacias y Patrullas"**

9. Trasllat al camp auxiliar de La Aparecida i entrada en combat

El dia 17 de febrer, en Joan marxà cap a l'aeròdrom de La Aparecida, amb una avioneta *Moth Tiger* pilotada pel sergent Tomàs Saladrigas, per integrar-se a la "4ª Escuadrilla de Chatos de Protección de Costas", que estava comandada pel capità José Riverola.

El mateix dia 17, en Joan, ja sortí per alarma de bombardeig d'avions enemics al port de Cartagena. Hi tornà els dies 19, 20 i 28. El mes de març, el seu grup va fer sortides els dies 1, 2, 3, 4, 5, 6, i 7. En algunes entrà en combat i altres no (en total, més de 10 hores de vol). Els avions feixistes eren bombarders alemanys Heinkel He-111 i els Savoia S-79 (Esparver) italians, que provenien de l'aeroport Son Sant Joan de Mallorca.

Sortides efectuades per alarmes o protecció de Cartagena:

Dies 17-19-20 de febrer i 3-4 de març: Les sortides d'aquests dies, només foren per alarmes de visites d'avions enemics a l'àrea de Cartagena, però, sense entrar en combat. En aquests serveis, en Joan s'enlairà amb el seu Polikarpov I-15 *Xato* núm. C.34.

Dies 28 de febrer i 2-5-6-7 de març: Sortides, en que, tingueren enfrontaments amb vaixells enemics i amb els avions italians sobre Cartagena i la Base Naval. Les seqüències dels combats i enfrontaments d'aquests dies de la "4ª Escuadrilla de Chatos, d'en Joan Fontbona, amb l'enemic, es van desenvolupar de la següent manera: (11)

Dia 28 de febrer de 1939: Un grup d'avions Savoia S-79 atacà Cartagena bombardejant l'esplanada dels molls de Santa Lucía, la fàbrica de desplatación, el vai-

xell Méndez Núñez, el Joven Pura que resultà enfonsat i enderrocà una part de la caserna del 7è. Regiment, deixant tocat el creuer Llibertat. Hi hagué un petit combat entre els caces republicans i els italians. Sense baixes.

2 de març : Cinc Savoias del 8º Stormo italià (12) sota el comandament del tinent coronel Seidl van atacar la zona dels dipòsits de La Algameca i el barri de La Concepción, coincidint amb la visita del president de la República, Juan Negrin a Cartagena. Sense baixes.

5 de març : Tornaren els cinc Savoias, en un dels bombardejos més famosos, ja que es va produir en plena sublevació a Cartagena dels republicans lleials al coronel Casado. Bombes de grans dimensions van impactar a les faltes de Las Galeras. Al moll de l'Arsenal, el Sánchez Barcaitztegui va rebre un impacte directe a la proa. Hi hagué enfrontament entre els caces dels dos bàndols, però, sense baixes.

6 de març : Durant el dia hi hagué dos atacs dels avions italians del 10è Grup del 8º Stormo, sota comandament del general Maceratini, van bombardejar l'aeròdrom de Cartagena, polvorins de l'Estació Naval d'Algameca i a Los Alcázares, a on van causar 4 morts i 10 ferits. En els enfrontaments amb els caces republicans no es produí cap baixa.

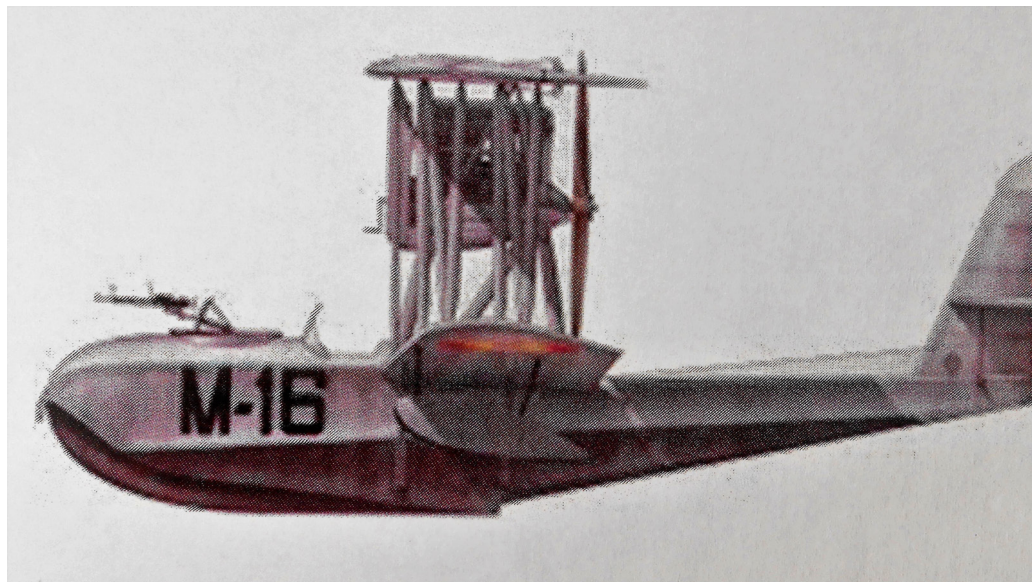
7 de març : Aquest dia, els avions italians no varen atacar pensant que la Base Naval de Cartagena estava en poder dels sublevats profranquistes, però dos vaixells del bàndol nacional que no sabien que la revolta no havia tingut èxit, van entrar al port, carregats de soldats feixistes. El 2n i el 4t grup de Defensa de Costes, es van enlairar des de La Aparecida per frenar el seu avenç. El sergent Joan Fontbona i el tinent Brufau van ser abatuts en aquesta operació a les 3,30 de la tarda.

Però, per tenir una visió més exacta, del que va succeir exactament i dels motius que van portar a l'esquadrilla de Xatos d'en Joan Fontbona a participar el dia 7 de març en els combats aeris que van tenir lloc al port de Cartagena, que van posar fi a la seva vida i la d'un altre pilot català, seria convenient explicar, una mica resumidament, els fets polítics i militars, d'aquells dies i, que van tenir com a protagonistes la ciutat de Cartagena, la Base Naval i l'aviació republicana:

“El dia 3 de març, el govern d'en Negrin, preveient el cop d'estat que pretenia fer el coronel Casado, que volia rendir-se al general Franco, va nomenar com a nou cap de la Base Naval de Cartagena a Francisco Galan Rodríguez, ja que, tenia notícies que les forces de la Base es podrien sublevar a favor de Casado i no confiava tampoc, en l'almirall de la Flota Republicana que estava estacionada al port. Quan va arribar en Galan a Cartagena, l'Almirall ja havia partit amb la Flota i els comandaments i les tropes s'havien sublevat amb el capità de navili Oliva al capdavant i en Galan fou arrestat. L'endemà els sublevats començaren a emetre consignes de signe franquista i comunicaren amb Burgos per rebre instruccions. Seguidament, l'Estat Major franquista veient que Cartagena s'havia passat al seu costat, enviaren cap allà al creuer “Canarias” i més de 30 vaixells carregats amb 20.000 homes. A les 9,30 del dia 5 en Negrin va poder contactar amb en Galan - que havia estat alliberat, gràcies a l'Almirall de la Flota, que havia amenaçat de bombardejar - i li va demanar que intentés convèncer als comandaments de la Base que tornessin a la legalitat per evitar vessaments de sang. Al mateix temps, avions franquistes a les 10,30 hores, van bombardejar la Flota republicana inutilitzant a dos destructors. També, el general Barrionuevo, Cap dels revoltats profranquistes que s'havien apoderat

de la ciutat, va enviar un ultimàtum a l'almirall de la Flota, perquè abandonés el port o començaria a bombardejar els vaixells. Després de consultar-ho amb en Galan i seguin les indicacions d'en Negrin d'evitar el vessament de sang, la Flota va marxar. Per altra banda, el Comissari General de l'exèrcit envià en auxili de Cartagena la 4a Divisió amb una unitat de tancs de la base d'Archena, que s'unirien a la 206a Brigada Mixta que es trobava

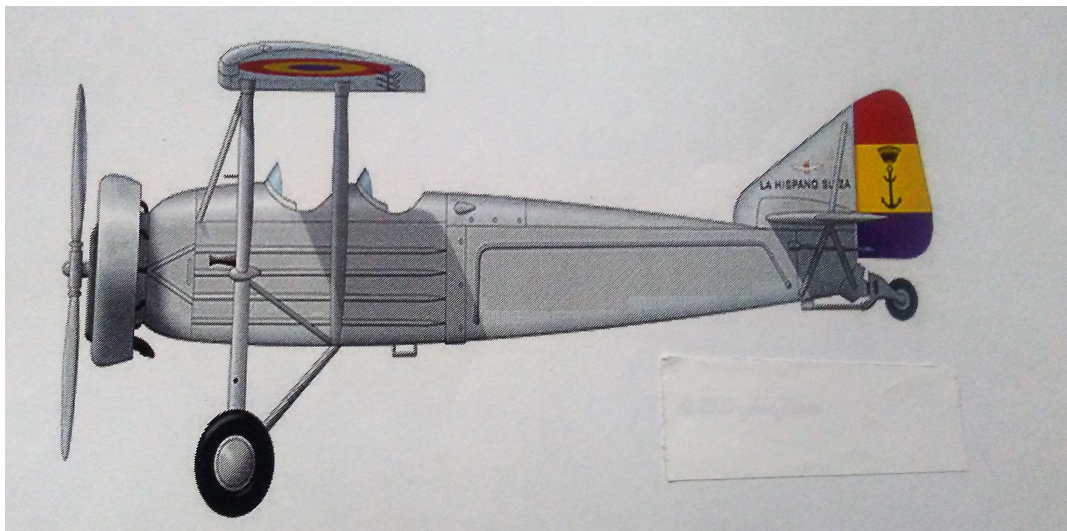
10. Sublevació republicana a Cartagena

Hidroavió Casa-Macchi 18

a l'espera d'ordres a la població de "La Dolores", propera a Cartagena. Aquestes tropes lleials van entrar a Cartagena a la tarda del diumenge dia 5 i lluitaren per desallotjar als profranquistes que dominaven la ciutat. Passada la mitjanit van saber que el cop d'estat d'en Casado s'havia consumat a Madrid, però, continuaren lluitant. A la nit del dia 6, ja havien aconseguit apoderar-se de gairebé, tota la ciutat i de la base Naval. Un submarí aconseguí escapar en direcció a Mallorca portant un grup de militars sublevats. Mentrestant, els vaixells franquistes carregats de soldats havien arribat a les costes de Cartagena, però, no s'atrevien a entrar

els de la 4a. Els trets realitzats per les metralladores de les forces militars que transportava el vaixell van encertar en dos dels "Xatos" que van caure al mar, morint els seus ocupants. Eren el sargent Joan Fontbona i el tinent Brufau. Les esquadilles es van retirar, però, més tard els hi tocà el torn a la 1a i 3a i, els "Nataches" de la 4a, que també, varen perdre un avió, que anava tripulat pel tinent Ayuso i el sargent Bolos, que van morir en aquella acció. Probablement, foren els últims aviadors morts en la guerra. També, van participar en l'atac al "Castillo de Peñafiel" un grup de 6 "Katiuskas", però, així i tot, el vaixell mig avariat, pogué tornar a la seva base d'Eivissa". (13)

Avió Hispano Suiza E-34

a port, ja que, els hi havien comunicat la reconquesta de la ciutat pels lleials a la república. Tanmateix, una bateria de Costa de "La Pajarola" va disparar contra els vaixells. Així, doncs, es van quedar a l'expectativa, fins al matí del dia 7, que van decidir tornar als seus ports d'origen, en veure que els republicans lleials havien recuperat el control del port. Però, un dels vaixells, el "Castillo de Olite" que no tenia radio, no es va assabentar de l'ordre de retirada i va entrar al port. Anava carregat amb 2.112 soldats nacionals i va ser bombardejat per les bateries de Costa. També, varen sortir per intentar enfonsar-lo, els avions de la 2a i 4a esquadrilla de Defensa de Costes. Entre les 9,30 i les 12 hores, els "Xatos" van fer tres passades sobre el vaixell bombardejant-lo, però, no el van poder detenir. El cop de gràcia li donà la Bateria de Costa de "La Pajarola", que el tocà de ple, enfonsant-se en pocs minuts i, amb ell els dos batallons d'infanteria que portava a l'interior. Més de dos-cents soldats hi van perdre la vida. Al darrera venia un altre vaixell, el "Castillo de Peñafiel", que tampoc se n'havia assabentat que el port estava en poder dels republicans i enfilà cap a l'interior. A les 2,20 de la tarda fou atacat per bateries de Costa i per alguns avions, però, sense massa èxit. Una hora més tard, a les 3,30, van aparèixer els caces de la 2a esquadrilla de Defensa de Costes i

Annex 1. Aeròdroms i camps de vol pels que passà en Joan durant la guerra

Alcantarilla. Aeròdrom situat a 2 kilòmetres del poble del mateix nom a la província de Múrcia. Es va construir l'any 1936 per ubicar-hi la *Escuela Elemental de Pilotos* i que avui dia, continua oferint aquest servei.

Campotejar- Camp auxiliar, situat a la localitat d'Archena (Múrcia) construït l'any 1936. Els primers avions que va acollir foren els *Xatos* que van arribar al port de Cartagena que procedien de Rússia.

Celrà. Aeròdrom de la província de Girona, situat entre el poble de Celrà i Bordils. Es construí a finals de 1936 pel Govern de la República, per tal, de tenir vigilades les costes gironines i com a base dels avions *Katiuska* que bombardejaven el front de l'Ebre.

El Palmar. Camp de vol situat a prop de la ciutat de Múrcia, destinat a impartir els cursos de Transformació i pràctiques de vol.

La Alcanara- Aeròdrom de Lorca (Múrcia). Situat a 11 Kilòmetres de la ciutat, en un terreny conegut com El Saladar. Va ser la seu del camp d'entrenament dels pilots de caça a partir del mes d'octubre de 1938 i del *Cuadro Eventual de Chatos*. Disposava d'una pista de 1.450 X 1.350 metres.

La Aparecida. Campbase del Grup de Defensa de Costes situat al sud de la població de La Palma (Múrcia).

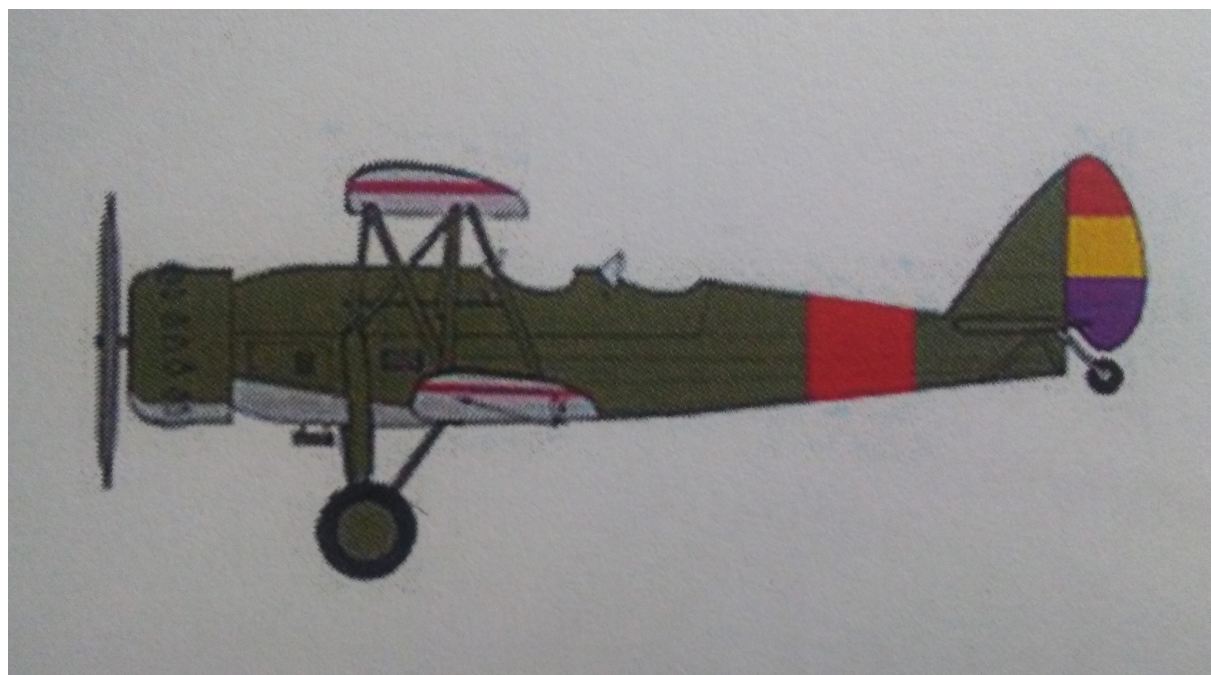
La Ribera. Aeroport principal de Múrcia, situat a la població de San Javier de La Ribe-

ra (Múrcia). Seu de les escoles de *Vuelo y Combate* de pilots d'hidroavió i de *Transformación*. **La Torrecilla**. Camp auxiliar de Lorca, situat a 4 kilòmetres de la ciutat, en la carretera de Múrcia a Motril. Era una pista de 600 X 300 metres.

Annex 2. Models i característiques dels diferents avions pilotats per en Joan

Breguet-XIX. Avió de caça i bombarder lleuger. Fabricat a França i a Espanya. Fou dissenyat per en Wuillerme, enginyer en cap de la factoria Breguet i projectat com bombarder biplaça diürn. Estava equipat amb un motor Renault de 12Kb de 450 HP. **Caudron-600 Aiglon**. Avió biplaça francès, d'enllaç i entrenament amb motor Renault, que es posà en circulació l'any 1935. Era utilitzat també, per pràctiques de tir i combat.

Caudron.C-270 **Luciole**. Avió biplà,

Romano R-82

d'entrenament. Fabricat per la casa "Caudron" l'any 1931. Portava un motor Samlson 7Ac. No duia armament, però, podia portar un passatger. **Dewoitine D.371**. Avió de caça monoplaça de fabricació francesa, amb dues metralladores a les ales. Només es van utilitzar per entrenament. **Farman-230**. Avió construït a França a la dècada dels anys 30, biplà i d'ala baixa. Era utilitzat per fer pràctiques i en missions de vigilància. **Focke.Wulf-56 Stösser**. Avió de caça i d'entrenament, monoplaça, d'ala de Parasol. Portava un motor de 8 cilindres d'una potència de

240 CV. Anava equipat amb dues metralladores MG 17 de 7,92 mm. Fabricat per la casa alemanya "Focke-Wulf". Va començar a volar l'any 1933. **Fokker D-XXI**. Avió de caça monoplaça d'ala baixa amb tren d'aterratge fix i frens independents. Molt robust i compacte. De fabricació holandesa del l'any 1935. Anava equipat amb 4 metralladores FN Browning M-36 de 7,92 mm. **Hanriot H-182**. Avió biplà de dues places i destinat a serveis d'entrenament. Fou construït a França l'any 1935 per la casa Hanriot, amb un motor Renault de 4 cilindres. Pesava 887 Kilos i agafava una velocitat de 190 K/h. No portava armament. **HispanoSuiza E-34**. Avió biplà fabricat a Espanya (Guadalajara), utilitzat d'enllaç, per pràctiques i entrenament dels nous pilots. **Macchi M-18**. Hidroavió del tipus hidrocanoa tri-plaça, utilitzat per reconeixement i bombardeig. Fabricat a Barcelona. **MothMajor**. Avió, biplà, biplaça, d'enllaç i entrenament. Fabricat per la casa anglesa "De Hawilland Aircraft Company", amb un motor Gipsy Major de 4 cilindres

i 100 CV.

Nieuport.

De la g e

NiD-52..

Avió de caça, biplà, monoplaça de fabricació francesa amb motor Hispano Suiza.

Romano R-82.

Avió de caça, biplà francès, construït l'any

1935. Pràcticament, només es va utilitzar per entrenament dels nous pilots. Anava equipat amb un motor Samlson de 280 CV. **Polikàrpov.I-15 Xato**. Avió de caça, que es va enlairar per primera vegada l'any 1933. Havia estat dissenyat per l'arquitecte soviètic Nikolai Polikàrpov. Portava un motor tipus Bristol Júpiter, agafava els 350 K/h i estava equipat amb 4 metralladores ShKas de 7'62 mm. Els últims en entrar en servei varen ser construïts a Catalunya. **Tiger.Moth Major DH 82A(De Hawilland)** A v i ó , biplà d'entrenament de doble seient, fabricat per la

casa "De Hawilland Aircraft Company". Impulsat per un motor de pistó "Hawilland Gipsy Major" de 130 CV.

persones, un pilot i un observador-artiller. Portava dues metralladores Browninng M1919 de 12,7 mm. **Savoia S-79 *Esparver***. Bombarder utilitzat per les forces aèries italianes, que el van posar a prova a la guerra civil espanyola. Portava una tripulació de 4 o 5 persones. Armat amb 3 metralladores i un canó

mòbil Breda M-35 de 20 mm i un altre Breda-Safat de 12,7 mm, a la torreta ventral. Transportava més de 1.250 Kg de bombes i torpedes.

Henkel HE 59 B-2 (Zapatonos)

Altres avions mencionats en l'escrit:

Polikarpov-R-Z *Natasha*. Avió de reconeixement i bombardeig de fabricació russa, equipat amb una metralladora PV-1 de foc defensiu i una ShKAS defensiva. Podia portar fins a 400 Kilograms de bombes.

Tupolev-SB-2 *Katiuska*. Bombarder lleuger de fabricació russa de 1934. Estava equipat amb dos motors radials Wright Cyclone (més tard, Hispano Suiza). Portava tres ocupants, pilot, artiller i observador. 4 metralladores ShKAS de 7,62 mm i 1400 Kgs. de bombes. Utilitzat per les forces republicanes.

Hainkel. HE 59B-2 *Zapatonos*. Hidroavió torpede, de reconeixement i rescat. Fabricat per la casa Heinkel l'any 1931. Van enfonsar més de 50 vaixells republicans. Portava 3 tripulants i dos motors de 12 cilindres de 669 CV. Equipat amb 2 metralladores MG 15 de 7,92 mm, un canó de 20 mm i més de 3.000 kg de bombes i torpedes.

Heinkel He-111. Bombarder lleuger de fabricació alemanya, posat en funcionament l'any 1935. Fou utilitzat per La Legión Cóndor de les forces aèries nazis, que els posà a prova en la guerra civil espanyola. Estava equipat amb 7 metralladores MG 15 de 7,92 mm. Podia transportar fins a 2.000 Kg de bombes.

Grumman CCFG-23 *Delfin*. Avió biplà de caça i bombardeig, construït per la casa Grumman del Canadà. El govern de la Republica en va comprar 34 unitats. L'equip de vol constava de dues

(1) *Las Escuelas de caza republicanas* de Rafael de Madariaga Fernández.

(2) *Quadern de navegació* d'en Joan Fontbona facilitat per la família Fontbona.

(3) L'avió biplà, disposava de dos grups d'ales de similar envergadura, muntades una sobre l'altre.

(4) El curset de "Transformació" era per l'adaptació dels pilots als diferents avions, preparant-los al mateix temps, per a pilots de caça o bombarder, segons la seva capacitat.

(5) El *Cuadro Eventual* estava format pels nous pilots-sergents en espera de destí (a cursos especialitzats o a una esquadrilla de caces o bombarders).

(6) *Quadern de Navegació* d'en Joan Fontbona.

(7) Extret del *Quadern de Navegació* d'en Joan Fontbona i de *Las Escuelas de Caza Republicanas* de Rafael de Madariaga Fernández.

(8) *Quadern de Navegació* d'en Joan Fontbona.

(9)-(10) *El aeródromo de Lorca* de Miguel Santiago Puchol. Revista Alberca, núm. 15.

(11) "Los aviones del 8º Stormo 1938-1939". *Revista Cartagena Histórica* núm. 12.

(12) El 8º Stormo era una agrupació de l'aviació italiana formada per 24 bombarders Savoia S.79, amb base a Son Sant Joan i sota el comandament de coronel Ernesto Rossanigo. Van atacar les instal·lacions de muntatge de caces de Reus, els Altos Hornos de Sagunto, els ports de Cartagena, Barcelona, València o la ciutat de Granollers, entre altres objectius.

(13) Extret de l'article "La guerra civil 1936-1939" de Jesús Salas. *Revista Aeroplano*, 29.

COL·LECTIU PEL
MUSEU ARXIU
D'ARENYS DE MUNT